

JURIDISKA INSTITUTIONEN
Stockholms universitet

Särskild företrädare för barn - barns ställföreträdare när en närstående misstänks för brott

Johanna Hed Edenbert

Examensarbete i processrätt, 30 hp
Examinator: Katrin Lainpelto
Stockholm, Höstterminen 2016

**Stockholms
universitet**

Abstract

Crimes against children are often difficult to detect and investigate, especially when crimes are committed by the child's guardian. Children are in a vulnerable position in legal matters because of their limited legal capacity, and therefore they are normally represented by a custodian. In 2000, Sweden instituted a special representative for children, an independent representative who can be appointed to act in the best interests of the child and to safeguard their rights as an injured party. A special representative for a child can be appointed during criminal investigations and trials when the child's guardian is the suspect of a crime which may carry a prison sentence.

The aim with this essay is to investigate and analyse the role and the act of the special representative, focusing on the purposes of the act and the underlying values according to Swedish law and the procedure for an appointment. This essay will study how the principle of the child's best interest effects the legal representative's assignment and whether the rules of the act complies with appointments in practice.

The special representative is strictly linked to fundamental principles of the UN Convention on the Rights of the Child. Their decisions should be based on the child's best interest and therefore also the right to participation, which allows subjective interpretations. The lack of specification of the meaning of the principles, nor a requirement for the representative to justify their consideration, leads to a legal uncertainty whether the child's rights are safeguarded by the special representative. The high demands on the lawyer's suitability is essential in order to fulfil their task and their competence must be guaranteed and proved by criminal justice authorities. Problems arise when it's uncertain whether appointments in practice complies with the act and therefore it's a risk that the purpose of the act is not achieved at all times. It is a difficult task to ensure the suitability of the representative but it is crucial for the legal process and the possibility to safeguard the child's rights. In the current situation, there is a risk that special representatives which are not qualified for the case, are appointed to child victims.

Innehållsförteckning

ABSTRACT

FÖRKORTNINGAR

1	INLEDNING.....	5
1.1	BAKGRUND.....	5
1.2	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.3	METOD OCH MATERIAL	8
1.4	AVGRÄNSNINGAR	12
1.5	TERMINOLOGI.....	13
1.6	DISPOSITION	13
2	SÄRSKILD FÖRETRÄDARE FÖR BARN.....	15
2.1	BARNES RÄTTSLIGA STÄLLNING I EN BROTTMÅLSPROCESS.....	15
2.2	STÄLLFÖRETRÄDARE FÖR BARN I PROCESSUELLA SAMMANHANG	15
2.3	UPPDRAGET SOM SÄRSKILD FÖRETRÄDARE FÖR BARN.....	17
2.3.1	<i>Syftet med en särskild företrädare för barn.....</i>	<i>17</i>
2.3.2	<i>Tillvägagångssätt vid förordnande av särskild företrädare</i>	<i>18</i>
2.3.3	<i>Den särskilda företrädarens uppgifter.....</i>	<i>22</i>
2.3.3.1	Företrädarens inställning till utredningsåtgärder.....	22
2.3.3.2	Medverkan till hämtning och polisförhör.....	23
2.3.3.3	Samtycke till läkarundersökning.....	27
2.3.3.4	Särskilt vid beaktande av barnets ålder och mognad	28
2.3.3.5	Skadeståndstalan och överklagande av ansvarstalan	31
2.4	VAL AV SÄRSKILD FÖRETRÄDARE.....	32
3	BARNETS BÄSTA I EN RÄTTSPROCESS.....	35
3.1	DEN SÄRSKILDA FÖRETRÄDARENS FÖRHÅLLANDE TILL BARNETS BÄSTA.....	35
3.2	SKYDDANDET AV BARNES RÄTTIGHETER GENOM FÖRETRÄDARE I INTERNATIONELLA INSTRUMENT	35
3.2.1	<i>Europakonventionen och rätten till respekt för privat- och familjeliv.....</i>	<i>35</i>
3.2.2	<i>Riktlinjer för företrädare och processuellt förfarande enligt Child-friendly justice</i>	<i>36</i>
3.2.3	<i>Barnkonventionen och dess rättsliga status i svensk rätt</i>	<i>37</i>
3.3	BARNKONVENTIONENS TILLÄMPLIGA BESTÄMMELSER SOM PÅVERKAR EN SÄRSKILD FÖRETRÄDARES UPPDRAG	39
3.3.1	<i>Barns rätt till skydd mot övergrepp</i>	<i>39</i>
3.3.2	<i>Principen om barnets bästa</i>	<i>40</i>

3.3.2.1	Processuella betydelsen av artikel 3 och dess påverkan för företrädaren	43
3.3.3	<i>Barns rätt att komma till tals</i>	44
3.3.3.1	Processuella betydelsen av art 12 och dess påverkan för företrädaren	45
4	ANALYS	49
5	SLUTORD	56
6	KÄLLFÖRTECKNING	58

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barns rättigheter
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
CFJ	Child-friendly justice
Ds	Departementsserien
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
FSF	Förordning (1999:998) om särskild företrädare för barn
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HD	Högsta domstolen
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk tidskrift
LSF	Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
Prop.	Proposition

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Historiskt sett har barn inte omfattats av de rättigheter som fria vuxna män erhållit. Detta grundades bland annat i att små barn saknade de förmågor och självständighet som var en förutsättning för ett rättighetsinnehav. Istället ålades barn en moralisk och legal lydnadsplikt gentemot sina föräldrar i utbyte mot skydd och omvårdnad.¹ Det har med andra ord hänt mycket på barnrättens område sedan slutet av 1800-talet och idag beskrivs barn som individuella rättssubjekt. Rättsutvecklingen präglas numera av ett mognare barnperspektiv med en ambition att integrera barns rättigheter i befintlig lagstiftning. Inte minst syns detta genom implementering av principen om barnets bästa i lagstiftningen inom flera rättsområden.² Dock kvarstår problemet än idag att många barn riskerar att fara illa. Sexuella övergrepp mot barn anses som ett av de svåraste ärendena vid svenska domstolar.³ Det är ett högt ställt beviskrav i brottmål och de flesta polisanmälningar som rör brott mot barn, leder aldrig till åtal.⁴ Misstankar om att en vårdnadshavare har begått brott mot barn leder till komplicerade situationer då det eftersträvas en balans mellan vårdnadshavares rätt samt barnets rätt till skydd och autonomi. Här bär samhället ett ansvar för att barnets egna rättigheter och barnets bästa beaktas i dessa situationer.⁵ Detta är en av anledningarna till att lag (1999:997) om särskild företrädare för barn (LSF) instiftades för att därmed stärka skyddet för barnens rättigheter i en rättsprocess, genom att barn tilldelas en oberoende företrädare som enbart verkar för deras bästa i situationen. Lagen innebär att en särskild företrädare träder in i vårdnadshavarens ställe och tar tillvara barnets rätt under en förundersökning och efterföljande rättegång.⁶

Studier visar att tillgången till ett juridiskt stöd, i form av en särskild företrädare för barnet, är en faktor som påverkar lagföringsfrekvensen av brott.⁷ Därtill uppmärksammar åklagare i uppföljningen av LSF att en särskild företrädare skapar stora möjligheter gällande bevisupptagning och lagens syfte att underlätta utredning av brott mot barn är uppfyllt.⁸

¹ Schiratzki 2014, s. 15.

² A.a., s. 16 f.

³ Leviner, s. 262 f.

⁴ Statistik visar att 12 procent av anmälningarna ledde till åtal. Se Brå 2011:16, s. 9.

⁵ Schiratzki 2013, s. 17.

⁶ Prop. 1998/99:133, s. 1.

⁷ Kaldal m.fl. 2010, s. 88.

⁸ Rapport från riksdagen 2005/06:RFR2 Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, s. 10.

Emellertid riktar andra undersökningar skarp kritik mot företrädarrollen. Barnombudsmannen har utfört en enkätundersökning till åklagare som uppmärksammade att den rättsliga tillämpningen, gällande lämplighetskrav samt kompetens, i praktiken inte realiseras.⁹ En annan undersökning uppger att kritik finns angående särskilda företrädares roll och dess varierade rutiner ifrågasätts av personal på Barnahus. Kritik som framförs är att den särskilda företrädaren kan upplevas som passiv och inte tar sitt uppdrag på allvar. De kan därtill sakna vana att samtala eller umgås med barn och exempel visar att enbart i undantagsfall har en företrädare ingripit eller stoppat barnförhör eller läkarundersökningar med motiveringen att det är oförenligt med barnets bästa. Det finns även exempel på att en särskild företrädare varken hälsar eller pratar med barnet innan utredningsåtgärder vidtas.¹⁰

På grund av uppdragets komplexitet uppställs det i 5 § LSF ett lämplighetskrav på företrädare som tar sikte på att endast de som är särskilt lämpliga på grund av sina erfarenheter, kunskaper och personliga egenskaper får förordnas.¹¹ Bestämmelsen medför ett visst tolknings- och handlingsutrymme för domstolar angående hur hanteringen av urvalet och lämplighetsprövningen ska utföras vid ett förordnande. Av intresse genomfördes en kort undersökning där åklagare, tingsrätter och Advokatsamfundet tillfrågades om respektive tillvägagångssättet vid ett förordnande i praktiken.¹² Av svaren framkom att åklagare agerar helt opartiskt gentemot domstolen och ska därför inte föreslå namn på en företrädare eller i förväg pröva lämpligheten eller kompetensen hos företrädaren som förordnas. Visst utrymme finns för åklagare att framföra önskemål om kompetens men det är i slutändan domstolen som avgör. Två av tingsrätterna nämner att företrädare väljs i bokstavsordning utifrån Advokatsamfundets uppdragslistor. En annan tingsrätt uttrycker att de betraktar alla advokater och biträdande jurister på advokatbyråer som lämpliga. Övriga jurister genomgår en prövning där tidigare erfarenheter beaktas. Det är ofta handläggarna på domstolen som på egen hand tar ställning till vem som ska utses. Vid misstänkt brottslighet av mer omfattande eller komplicerat slag, utser handläggaren en företrädare i samråd med en domare. Sist kontaktades Advokatsamfundet i syfte att undersöka deras uppdragslistor. Av svaret framkom att i praktiken anmäler sig personer på egen hand som har intresse av att agera som särskild företrädare.

⁹ Barnombudsmannen, s. 41.

¹⁰ Landberg & Svedin, s. 39.

¹¹ Prop. 1998/99:133, s. 1.

¹² Urvalet av respondenter begränsades till samtliga tingsrätter i Stockholms län, Åklagarområde Stockholm och Advokatsamfundet. Svar inkom från Södertörns åklagarkammare, Områdeschefens kansli i Åklagarområde Stockholm, Nacka tingsrätt, Solna tingsrätt, Södertörns tingsrätt och Advokatsamfundet. Frågeformulären som utsändes finns som bilaga i uppsatsen.

Advokatsamfundet gör i sig ingen lämplighetsprövning utifrån kriterierna som följer av 5 § LSF, utan det är upp till varje individ som anmäler sig då det följer av etiska riktlinjerna för advokater att man inte ska åta sig uppdrag som man inte behärskar.

Den kritik som framgått av tidigare studier indikerar att det finns problem och oklarheter kopplade till en särskild företrädares roll. Likaså visar undersökningen av förordnanden i praktiken, att hanteringen i verkligheten inte alltid överensstämmer med kraven som uppställs i svensk rätt. Urvalet av respondenter i undersökningen var begränsat till Stockholmsregionen och resultatet innebär därför ingen generell överblick av förfaranden i Sverige. Ändock visar undersökningen på brister som gör det angeläget att granska företrädarrollen närmare med en rättsvetenskaplig undersökning. Ambitionen med uppsatsen är att bidra med en analys och verklighetsbild av ämnesområdet och klargöra vad som följer av uppdraget som särskild företrädare för barn. De barn som kommer i kontakt med rättsväsendet är i en särskilt utsatt ställning och i de fall barnets vårdnadshavare inte har barnets bästa i fokus, är det således av stor vikt att en företrädare för barnets talan på ett korrekt och kompetent vis utifrån vad som är bäst för barnet.¹³

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka och analysera rollen som särskild företrädare för barn. Undersökningen tar sikte på lagens ändamål, den särskilda företrädares uppgifter enligt svensk rätt samt tillvägagångssättet vid ett förordnande.

Detta leder fram till följande frågeställningar:

- *Vilken roll har den särskilda företrädares för barn enligt svensk rätt?*
- *Vad innebär principen om barnets bästa för den särskilda företrädares uppgifter enligt svensk rätt?*
- *Hur överensstämmer reglerna om särskild företrädare med hur förordnandet sker i praktiken?*

¹³ Schiratzki 2014, s. 42.

1.3 Metod och material

I förevarande arbete tillämpas olika metoder samt materialavvägningar. Dessa kommer att redovisas närmare nedan med generell information om metoderna samt hur de används för att besvara uppsatsens frågeställningar på bästa sätt.

Kapitel två tar sikte på rollen som särskild företrädare för barn enligt svensk rätt och undersökningen sker utifrån en rättsvetenskaplig metod. Den här metoden anses innefatta den klassiska rättskälleläran i vid mening samt andra metoder som främjar till att analysera rätten.¹⁴ Vid genomförandet av undersökningen är utgångspunkten att använda de erkända rättskällorna såsom lag, förarbeten, prejudikat samt doktrin.¹⁵ Undersökning av vad som följer av svensk rätt gällande företrädarens roll, sker huvudsakligen utifrån lag (1999:997) om särskild företrädare för barn. Därtill behandlas processuella grundregler utifrån rättegångsbalken (1942:740) (RB) och även föräldrabalken (1949:381) (FB) i den mån det är relevant. En betydelsefull skillnad mellan rättsdogmatisk metod och rättsvetenskaplig metod är att den senare möjliggör användandet av material som inte tillhör de klassiska rättskällorna.¹⁶ Den rättsdogmatiska metoden har till uppgift att fastställa gällande rätt genom att beskriva rätten samt systematisera denna. Metoden kan emellertid tolkas ur en vid eller snäv synvinkel och det påverkar vilket material som betraktas uppfylla kraven på validitet. Härav följer att exempelvis Åklagarmyndighetens RättsPM och Advokatsamfundets riktlinjer numera kan anses falla inom ramen för den rättsdogmatiska metoden i egenskap av sin normerade funktion.¹⁷ För att belysa en särskild företrädarens roll och uppgifter sker hänvisningar till empiriska studier och undersökningar såsom Rädda Barnens kvalitetsgranskning av Barnhus och Barnombudsmannens rapporter. Dessa källor utgör exempel på material som är främmande för rättsdogmatiken men som däremot är möjliga att tolka genom en rättsvetenskaplig metod.¹⁸ Valet av denna metod möjliggör att analysen och diskussionen kan byggas på material som belyser ämnets verklighetsförankring. Det bidrar även till en fri argumentation utifrån det positiva rättskällematerialet och i detta fall förekommer analys av värderingar, rättsprinciper, ändamålsöverväganden och inofficiell rätt.¹⁹ Vidare är utgångspunkten i uppsatsen att uppfylla

¹⁴ Sandgren 2015, s. 42 f.

¹⁵ Sandgren 2005, s. 651.

¹⁶ Sandgren 2015, s. 14 f.

¹⁷ A.a., s. 43 f.

¹⁸ Kleineman, s. 29. Se även Sandgren 1995, s. 732 f.

¹⁹ Sandgren 2015, s. 14 f., Se även Jareborg, s. 9.

kraven på transparens, fullständighet och kritiskt förhållningssätt som beskrivs som utmärkande av den rättsvetenskapliga behandlingen.²⁰

Doktrinen på detta område bidrar till stor del till en djupare förståelse av rättsreglerna samt för fram barnrättsliga perspektiv inom ämnesområdet. Forskare undersöker ofta de värderingar som följer av rättsregler och dess betydelse för hur reglerna ska tillämpas. Därtill har även andra vetenskaper utnyttjas för att bidra till en förståelse samt lösning av frågeställningen.²¹ Härledning har främst skett till psykologiska studier för att illustrera faktorer som påverkar barn och för att bidra till en ökad förståelse av barns reaktioner vid utredningsåtgärder som kan bli aktuella.²² Uttalanden i juridisk litteratur beskrivs av vissa som en rättskälla som saknar självständig auktoritet och har därför endast bärighet genom dess inre tyngd. Vissa är även av uppfattningen att uttalanden i doktrin av stora auktoriteter inom ämnesområdet, inte heller påverkar betydelsen gällande juridiska litteraturens tyngd. Likaså framhävs lagförarbeten som en rättskälla med lägre auktoritet men som ändå tillmäts stor betydelse i domstolars praxis.²³ Samtliga synpunkter kring rättskällornas auktoritativa nivå har beaktats inom ramen för uppsatsen. Emellertid har dock doktrin fått stort utrymme genomgående i uppsatsen av den främsta anledningen att det bidrar med rättslig vidareutveckling och intressanta lösningar på rättsliga problem med komplicerad karaktär.²⁴ Ambitionen har varit att utgå från verk av författare som är ledande inom de barnrättsliga och straffprocessuella rättsområdena för att således bidra till en bättre kunskapsinsikt i området och en djupare analys och slutsats. Likaså används förarbeten vid tolkning av lagstiftarens ändamål med en särskild företrädarens roll enligt svensk rätt. För att utröna företrädarens uppdrag har vägledning hämtats från de handböcker som finns riktade till företrädarna. Traditionella handböcker kan betraktas som utförliga systematiska framställningar och är därmed omfattande över ett visst rättsområde. De bidrar till ett kvalificerat synsätt samt ställningstaganden till en mängd frågor på grundval av rättskällor samt andra omfattande arbeten.²⁵

Den rättsvetenskapliga metoden inrymmer möjligheten att framhäva studier som bidrar med kunskap om hur rättsreglerna fungerar i verkligheten, vilket kan vara nödvändigt för att nå en

²⁰ Kleineman, s. 25.

²¹ Lehrberg, s. 204. Se även Sandgren 2015, s. 44.

²² Sandgren 2015, s. 44.

²³ Kleineman, s. 33.

²⁴ Bernitz, s. 32.

²⁵ Lehrberg, s. 208.

bättre insikt i reglernas funktion. Sådan information kan hämtas från statistik, facklitteratur, egna statistiska undersökningar eller enstaka intervjuer med experter på området.²⁶ För att få kunskap om hur reglerna kring särskild företrädare för barn efterlevs i praktiken, har en kort undersökning inkluderats i bakgrunden för att belysa processens gång vid förordnanden av företrädare. Detta avsnitt speglar en egen utförd undersökning som syftar till att ge insikt om rättsreglernas funktion och efterlevnad på området. Den här undersökningen har varken funktionen av en statistisk undersökning eller intervjustudie, utan fyller ett syfte att inhämta några praktikers upplysningar kring förordnande av särskild företrädare i praktiken.²⁷ Anledningen till att detta avsnitt inkluderas, är för att belysa ämnet med samhälls- och verklighetsförankring och för att identifiera problem som är intressanta att belysa ur ett rättsligt perspektiv. Därutöver bidrar detta avsnitt med nödvändig information och material i syfte att kunna besvara de angivna frågeställningarna på ett tillfredsställande vis.

Kapitel tre tar främst sikte på frågeställningen som berör barns rättigheter som den särskilda företrädaren ska beakta och utgångspunkten är främst principen om barnets bästa. För att besvara frågeställningen krävs en rättsanalytisk metod, som medför en analys av rättsregler. Vissa förespråkar att den rättsdogmatiska metoden till stor del fyller samma funktion som den rättsanalytiska då metoden inkluderar analyser med ett vetenskapligt syfte.²⁸ En rättsdogmatisk metod innefattar i realiteten en analytisk rättsvetenskap där juridisk argumentation sker i enlighet med rättskällevärdet.²⁹ Andra för fram att metoderna skiljer sig åt då den rättsanalytiska, liksom den rättsvetenskapliga, inte är strikt bunden till materialet som härstammar i rättskällorna. Syftet med kapitel tre är att tillhandahålla ett vidare perspektiv än det dogmatiska som fastställer gällande rätt, då den vidgade uppgiften att analysera rätten motiverar användandet av en rättsanalytisk metod.³⁰ Frågeställningen som undersöks här berör principen om barnets bästa som uttryckligen är den styrande principen vid en särskild företrädares uppdrag enligt LSF.³¹ För en analys av principens innebörd kommer barnkonventionens artiklar behandlas, framförallt då konventionen utgör det mest grundläggande momentet för barns rättigheter som brottsoffer.³² För att undersöka hur denna princip påverkar företrädarrollen, måste flertalet aspekter beaktas därtill. I förevarande kapitel utreds därför bland annat vilken

²⁶ Lehrberg, s. 204.

²⁷ Sandgren 2015, s. 50 f.

²⁸ Kleineman, s. 24. Se även Jareborg, s. 8.

²⁹ Sandgren 2005, s. 649 och 656.

³⁰ Sandgren 2015, s. 45 f.

³¹ Prop. 1998/99:133, s. 1.

³² SOU 2007:6, s. 85.

rättslig status som barnkonventionen och dess artiklar har enligt svensk rätt samt vilken innebörd de relevanta bestämmelserna har som påverkar en särskild företrädare för barn. En rättsanalytisk metod medför en öppen argumentation inom rättsvetenskapen i de frågor som inte uppställer ”ett rätt svar”.³³ Frågeställningen som undersöks kan inte besvaras med ett rätt svar utan bygger på en analys och tolkning av material. Den rättsanalytiska metoden möjliggör en mer kritisk syn på rätten samt utgår från ett bredare material som tolkningsutrymme. Internationella dokument som är aktuella i frågan om brottsoffers rättigheter såsom riktlinjer från internationella organ, uttalanden från Barnrättskommittén samt intressanta synpunkter i doktrin används som källor i denna del.³⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer är ett användbart hjälpmedel för att tolka innebörden av artiklarna i barnkonventionen.³⁵ De allmänna kommentarerna fungerar som vägledning för konventionsstaterna i dess arbete med konventionen och är inte juridiskt bindande.³⁶ En sammanvägning av olika material bidrar till en analys om de konsekvenser som rättigheterna, och främst principen om barnets bästa, innebär för en särskild företrädare. Detta perspektiv och material är relevant i sammanhanget då dessa normer utgör en integrerad del av rättsordningen i Sverige. Omnämnda riktlinjer och rekommendationer anses ha en viktig styrande funktion i svensk rätt även om de till viss del saknar rättsligt bindande status.³⁷ Detta kapitel har en processrättslig prägel vilket leder till att analysen av barnets bästa begränsas och tolkas främst utifrån dess betydelse i en rättsprocess.

Då utgångspunkten i arbetet tar sikte på en särskild företrädarens uppdrag, åsyftas härmed även praxis inom detta område. Prejudikaten på detta område, som berör barnets bästa relaterat till en företrädarens avvägning i en brottmålsprocess, är begränsade och utgår ifrån bedömningar av barn i det enskilda fallet. De anses därmed ha mindre relevans jämfört med andra rättsområden och betraktas som mindre vägledande, dock inte betydelselösa.³⁸ De få avgöranden som har en särskild betydelse för undersökningen av rollen som särskild företrädare har berörts i uppsatsen. Materialet som istället används för att beskriva innebörden av barnets bästa i denna uppsats består därför främst av hänvisningar som härleds till barnkonventionens regler och synpunkter i doktrin. Materialet kan bidra till en förståelse för hur en bedömning av barnets bästa kan ske i det enskilda fallet. Det saknas överstatliga sanktionsmöjligheter eller en internationell domstol

³³ Sandgren 2015, s. 46.

³⁴ A.a., s. 46.

³⁵ SOU 2016:19, s. 24.

³⁶ A.a., s. 96.

³⁷ Lehrberg, s. 111 f., Se även SOU 2007:6, s. 81.

³⁸ Schiratzki 2013, s. 28.

som är kopplad till barnkonventionen och det leder till att det inte har utvecklats någon domstolspraxis eller liknande på området.³⁹ Eftersom den särskilda företrädarens uppdrag och agerande inte prövas inom ramen för rättsprocessen, utöver lämplighetsbedömningen i samband med förordnande, finns sålunda ingen praxis på det området. Emellertid kan en företrädare vid ett senare tillfälle ställas till svars hos Sveriges advokatsamfund. Ett disciplinbeslut kan ses som vägledande för tolkning och förståelse av en särskild företrädarens uppdrag. I dagsläget finns tre beslut och samtliga redogörs för kortfattat vid det avsnitt i uppsatsen som berör respektive ämnesområde som avgörandet knyter an till.

Slutligen leder uppsatsen fram till en analys och slutsats med en grund i den rättsvetenskapliga och den rättsanalytiska metoden. Avsikten är att analysera det rättsliga materialet och problematisera eventuella oklarheter, både utifrån kritiken som lyfts inledningsvis samt det som identifierats i förevarande arbete baserat på de uppställda frågeställningarna.

1.4 Avgränsningar

Inledningsvis bör det understrykas att förevarande arbete har en genomgående processrättslig prägel med en barnrättslig inriktning. Särskilda företrädare för barn är i dagsläget enbart aktuellt i de situationer då vårdnadshavare eller annan närstående misstänks ha utsatt barn för brott. Då syftet är att undersöka rollen som särskild företrädare kommer en avgränsning att göras och arbetet kommer inte att beröra situationen som uppstår när en vårdnadshavare förordnas som ensam ställföreträdare för barn. Att förordna en förälder till ensam ställföreträdare är ett alternativ enligt 2 § LSF men denna situation kommer enbart att beskrivas i ett informativt syfte och kommer således inte att beskrivas mer ingående. Med detta följer även en viss begränsning då vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter enligt föräldrabalkens regler enbart kommer att vägas in i de situationer det är relevant ur en företrädarens roll.

Uppsatsen behandlar utsatta barns rättigheter som ligger till grund för den särskilda företrädarens uppdrag. Utgångspunkten är principen om barnets bästa som bland annat beskrivs i artikel 3 i barnkonventionen. Avgränsningar sker vid utrönandet av barns rättigheter då uppsatsen utgår från en processrättslig synvinkel och därmed beskrivs rättigheterna enbart utifrån hur de kommer till uttryck och tolkas för barn i en rättsprocess i brottmål. En kort och allmän redogörelse finns av barnets bästa och de berörda artiklarna i barnkonventionen, men

³⁹ Kaldal 2010, s. 65.

ämnar således inte till att beskriva de berörda rättigheterna på ett uttömmande vis. Likaså omnämns barns rättigheter enligt andra internationella instrument enbart kort utifrån dess relevans i förhållande till barn i brottmål.

De rättsprocesser som är aktuella när en särskild företrädare förordnas är främst brottmål. En företrädare kan dock föra talan om skadestånd vilket utgör en civilrättslig tvist. Företrädarens uppdrag i dessa mål kommer enbart att nämnas upplysningsvis och de processuella frågor som uppkommer i skadeståndsmål kommer inte behandlas närmare.

1.5 Terminologi

I arbetet används ordet barn enligt definitionen i artikel 1 i barnkonventionen. Med detta åsyftas varje människa under 18 år om inte annat föreskrivs enligt svensk rätt.⁴⁰ I vissa fall används ordet unga som synonym till barn och det ska läsas med samma innebörd som ordet barn. Likaså används ordet företrädare som synonym till särskild företrädare för barn men avser med andra ord alltid den aktuella företrädarrollen. Ytterligare ett begrepp används som synonym, det är ordet föräldrar vilket syftar till samma innebörd som vårdnadshavare har i rättslig mening.

1.6 Disposition

Förevarande arbete är indelat i fem kapitel varav det första innefattar bland annat uppsatsens bakgrund, syfte, frågeställningar samt en beskrivning av metod och material. Det leder vidare till kapitel två som undersöker den särskilda företrädarens roll och uppdrag. Först presenteras barns rättsliga ställning i brottmålsprocesser och ställföreträdare som kan bli aktuella i processuella sammanhang. Detta följs åt av ett avsnitt som undersöker en särskild företrädarens roll utifrån dess syfte, tillvägagångssätt vid förordnande och uppdrag. Kapitlet avslutas med en utredning av hur valet av företrädare går till.

I kapitel tre analyseras principen om barnets bästa i förhållande till företrädarens uppdrag och funktion. Kapitlet behandlar vilka rättigheter som skyddas i internationella instrument och utgångspunkten är brottsutsatta barn och rättsprocesser. Detta tar sikte på vilka rättigheter som följer av Europakonventionen, Europarådets riktlinjer samt barnkonventionen och Barnrättskommitténs allmänna kommentarer.

⁴⁰ Hodgkin & Newell, s. 1.

Avslutningsvis görs en analys av det som förekommit i uppsatsen utifrån regelverken kring särskilda företrädare och barnens rättigheter i en rättsprocess. Analysen syftar till att beröra samtliga frågeställningar och uppsatsen avslutas med ett slutord där egna tankar och synpunkter lyfts fram.

2 Särskild företrädare för barn

2.1 Barns rättsliga ställning i en brottmålsprocess

I enlighet med 11 kap. 1 § RB har alla fysiska personer, även barn, partsbehörighet. Även ett nyfött barn omfattas av partsbehörighet och kan således agera som part i en process.⁴¹ Trots att barn har partsbehörighet, saknar de normalt processbehörighet och är därmed inte behöriga att föra sin egen talan i en rättsprocess.⁴² Istället kan barns talan föras av barnets ställföreträdare.⁴³ Barnet i rättsprocessen betecknas som part medan ställföreträdaren bör betecknas som ställföreträdare.⁴⁴ Ett barn som misstänks ha blivit utsatt för brott får målsägandestatus enligt 20 kap. 8 § st. 4 RB. Bestämmelsen innehåller en legaldefinition av målsägande och det beskrivs att målsägandeställning får *”den mot vilket brott är begånget, den som därav blivit förnärmad eller den som lidit skada”*.⁴⁵ Barn som målsäganden har, liksom vittnen, en plikt enligt 23 kap. 7 § RB att inställs till förhör.⁴⁶

2.2 Ställföreträdare för barn i processuella sammanhang

På grund av barns processobehörighet är de beroende av en ställföreträdare som för barnets talan och agerar för dennes räkning. Det innebär att det som ställföreträdaren företar sig blir bindande för barnet, oavsett om personen har barnets godkännande eller ej. Med detta följer även att det är barnet i fråga som träffas av rättsföljderna av en eventuell dom.⁴⁷ Ställföreträdarens behörighet grundas inte på en utfärdad rättegångsfullmakt av parten, utan regleras av lag. En underårig part kan inte heller binda dess ställföreträdarens processföring med särskilda instruktioner.⁴⁸ Det finns många olika former av ställföreträdarskap beroende på omständigheterna. Huvudformerna och de primära ställföreträdarskapen regleras genom föräldrabalken och tar sikte på vårdnad och förmyndarskap.⁴⁹ Barn står i allmänhet under vårdnad av en eller båda föräldrarna i enlighet med 6 kap. 2 § 1 st. FB. Vårdnadshavares ställföreträdarskap regleras i 6 kap. 11 och 13 §§ FB som föreskriver en rättighet och skyldighet

⁴¹ Rättegång II, s. 47.

⁴² Några få undantag finns dock från reglerna i 11 kap. 1 § st. 2 RB. Exempelvis kan underåriga enligt 9 kap. FB inneha processbehörighet i flera hänseenden, vilket innebär att de har en rättslig handlingsförmåga.

⁴³ Rättegång II, s. 50 f.

⁴⁴ A.a., s. 53.

⁴⁵ SOU 2007:6, s. 133.

⁴⁶ A.a., s. 135.

⁴⁷ Rättegång II, s. 108.

⁴⁸ A.a., s. 108 f.

⁴⁹ Schiratzki 2013, s. 52.

för föräldrar att besluta i frågor som rör barnet.⁵⁰ Den förstnämnda bestämmelsen uttrycker att barns åsikter och önskemål ska tillmätas större hänsyn i takt med stigande ålder och utveckling. Bestämmelsen riktas i första hand till vårdnadshavare, men den utgör likväl en riktlinje till andra personer som fattar beslut om barnet.⁵¹

Som omnämnts ovan agerar vanligtvis barnets föräldrar såsom ställföreträdare för barn i rättsprocesser. Dock kan situationer uppstå där det föreligger motstridiga intressen hos barnet och föräldern. Detta kan inträffa i de fall när det finns en anledning att misstänka att ett barn blivit utsatt för brott av en anhörig. Av den anledningen finns det sedan 1 januari 2000 en möjlighet att förordna en alternativ ställföreträdare, en särskild företrädare för barn. Vårdnadshavare har i dessa situationer det främsta ansvaret medan den särskilda företrädaren ersätter vårdnadshavarens ställföreträdarskap för barnet. Med denna roll följer en befogenhet för företrädaren att agera utan samtycke av vårdnadshavarna för barnets räkning. Befogenheterna är dock begränsade till enbart rättsliga frågor under förundersökning och efterföljande rättegång.⁵² I de fall en ställföreträdare förordnats finns möjligheten för barn att vidta processhandlingar som är mot vårdnadshavarens vilja.⁵³ Företrädarens befogenhet omfattar även vårdnadshavarens rätt att, enligt 20 kap. 14 § RB, ange brott till åtal.⁵⁴ Uppdraget är således inte i formen av ett ombud för barnet. Rollen som särskild företrädare skiljer sig delvis åt från uppdraget som offentligt biträde och ställföreträdare i mål enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Biträden har där en form av dubbelt uppdrag, dels att framföra barnets inställning och dels att verka utifrån barnets bästa. Den särskilda företrädarens uppgift är enbart att verka för barnets bästa. Det innebär att barnets inställning bör klargöras och beaktas men utgör dock inget krav att dess instruktioner och åsikter alltid ska följas. Företrädaren ska utifrån ett allsidigt perspektiv, fatta beslut i enlighet med barnets bästa.⁵⁵ Den särskilda företrädaren utgör således en helt fristående roll som ställföreträdare, vilket anses som nödvändigt för att kunna ta tillvara barnets bästa.⁵⁶

⁵⁰ Schiratzki 2014, s. 88.

⁵¹ Kaldal & Kankaanpää Thell, s. 775.

⁵² Prop. 1998/99:133, s. 42 f. Se även SOU 2007:6, s. 25.

⁵³ I HFD 2011 ref 78 framgår att i mål där en ställföreträdare förordnas och där motstridiga intressen finns mellan parterna, möjliggör uppdraget att barn kan vidta processhandlingar och överklaga beslut mot vårdnadshavarens vilja.

⁵⁴ Renfors & Sverne Arvill, s. 263.

⁵⁵ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 25 f. För mer information om offentliga biträden och ställföreträdarens bedömningar i LVU-mål se SOU 2000:77, s. 114 och Mattsson, s. 186 f.

⁵⁶ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 27.

2.3 Uppdraget som särskild företrädare för barn

2.3.1 Syftet med en särskild företrädare för barn

Syftet med lagstiftningen om särskild företrädare är att förbättra möjligheterna att utreda brottsmisstankar när en vårdnadshavare eller annan närstående misstänks för brott mot barn. Likaså syftar företrädarrollen till att stärka möjligheterna att tillvarata barnens rätt i dessa rättsliga situationer och har ett ändamål att förebygga att övergrepp mot barn fortskrider.⁵⁷ Tidigare har svårigheter identifierats i samband med utredning av brott och vid möjligheten att tillvarata barnets intressen under en förundersökning och rättegång. Särskilda problem uppstår i situationer då vårdnadshavare, eller åtminstone en av dem, ej hör sammar en kallelse och vägrar inställa barnet till förhör eller samtycka till en läkarundersökning.⁵⁸ Reglerna i 23 kap. 6 § RB föreskriver att förhör får hållas med individer som kan antas ha uppgifter av betydelse för den aktuella utredningen. I de situationer där förhör ska hållas med ett barn som målsägande, måste vårdnadshavarna medverka för att ett förhör ska komma till stånd. Anledningen till detta är då vårdnadshavarna vanligtvis företräder barnet och måste således medverka till att förhör blir av. Rent praktiskt kallas barnet till förhör genom vårdnadshavaren som då avgör huruvida kallelsen ska hör sammas eller inte. I de fall ett barn har två vårdnadshavare, begränsas möjligheterna ytterligare att få till stånd ett förhör, då reglerna i 6 kap. 13 § FB resulterar i att båda föräldrarna företräder barnet tillsammans och båda måste därför medverka till utredningsåtgärden.⁵⁹ I övrigt har även oklarheter kring vilka befogenheter som en vårdnadshavare har avseende att fatta ett beslut mot den andres vilja, legat till grund för lagen.⁶⁰

En särskild företrädare för barn har en skyddande funktion och kan ses som en åtgärd som ligger i linje med samhällets ansvar att skydda barn mot samtliga former av övergrepp. Barn kommer i kontakt med rättsväsendet i samband med att en anmälan inkommer till polisen om övergrepp eller våld mot barnet.⁶¹ En särskild företrädare för barn ska vara ett stöd för barnet genom både förundersökning samt rättegång och dennes uppdrag syftar till att tillvarata barnets intressen och rättigheter under hela processens gång.⁶²

⁵⁷ Prop. 1998/99:133, s. 1.

⁵⁸ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁵⁹ Prop. 1998/99:133, s. 9.

⁶⁰ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁶¹ Allmän kommentar 13, p. 13 och 33.

⁶² Barnombudsmannen, s. 5.

2.3.2 Tillvägagångssätt vid förordnande av särskild företrädare

Av 1 § LSF framgår att en företrädare ska förordnas till ett barn som är under 18 år i samband med att en förundersökning har inletts eller återupptagits, där det är fråga om brott med fängelse som påföljd. Detta är aktuellt när en vårdnadshavare kan misstänkas som gärningsman eller om man anar att en vårdnadshavare inte kommer tillvarata barnets rättigheter med anledning av dennes förhållande till den misstänkte.⁶³ Barn som brottsoffer är dock inte alltid tillförsäkrade skydd genom en utomstående ställföreträdare. I de fall man inte befarar att en vårdnadshavare har intressen som kan ses som motstridiga mot barnets, finns en möjlighet att förordna att denne ensam är behörig att företräda barnet under förundersökning och rättegång. En särskild företrädare är då inte nödvändig.⁶⁴ En prövning utifrån uppgifterna som framkommit kring styrkan och karaktären av relationen mellan den misstänkte och vårdnadshavarens måste ske i varje enskilt fall. Vid en sådan bedömning är det väsentliga den faktiska relationen, inte den formella ställning som vårdnadshavaren intar i förhållande till den misstänkte. I de situationer då den misstänkte är sambo eller gift med vårdnadshavaren, alternativt är barn till denne, kan det befaras att personen inte kan tillvarata barnets rätt fullt ut. Likaså kan det finnas anledning att anta att vårdnadshavaren kan ha motstridiga intressen om den misstänkte är en nära vän eller släkting.⁶⁵ Att förordna en förälder som ensam ställföreträdare har varit föremål för diskussion där det påtalas att det finns en stor risk att föräldrarnas inställning påverkar barnets möjligheter i en rättsprocess i en negativ bemärkelse. En särlevande vårdnadshavare som förordnas företräda barnet kan även hindra åklagaren från att föra en skadeståndstalan i målet, genom att motsätta sig detta.⁶⁶

Det är en stor inskränkning i vårdnadshavares rätt att förordna en särskild företrädare för barnet och kan uppfattas som ingripande och kränkande. Av hänsyn till barnet finns även anledning att iakttä försiktighet avseende att meddela ett förordnande. Av 1 § andra stycket LSF framgår att en företrädare inte ska förordnas om det är obehövt med hänsyn till barnet eller finns andra särskilda skäl som talar emot det.⁶⁷ Med sådana skäl avses bland annat frågan om lindriga brott där skadeverkningarna inte uppväger de men som barnet kan lida till följd av förordnande av en företrädare. Det avgörande i varje fall, huruvida en företrädare ska förordnas eller ej, är

⁶³ 1 § LSF.

⁶⁴ Singer, s. 266.

⁶⁵ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁶⁶ I de uppkomna situationerna har det då ansetts vara påkallat att utse ett målsägandebiträde vid sidan av. Se mer SOU 2007:6, s. 406 f.

⁶⁷ Schiratzki 2013, s. 56.

hänsynen till barnets intressen.⁶⁸ Ytterligare skäl att inte förordna en företrädare kan exempelvis vara att åklagaren ej åberopar tillräckliga omständigheter vid ansökan om förordnande, vilket leder till att domstolen saknar stöd till anledningen att anta att brott har begåtts.⁶⁹ I fallet NJA 2004 s. 417 kom Högsta domstolen fram till att det ansågs som obehövt med en särskild företrädare med hänsyn till att barnet uppnådde myndighetsålder inom en månads tid och hade stöd av ett målsägarbiträde.⁷⁰ Således kan ett förordnande påverkas om barnet uppnått en sådan ålder att en företrädare inte behövs då den underårige själv kan tillvarata sin rätt. Vilken ålder som avses måste bedömas i varje enskilt fall då även äldre barn kan ha behov av stöd. En anledning som spelar betydande roll, är barnets hänsyn till lojaliteten gentemot vårdnadshavare och anhöriga. Behovet av en företrädare beror i första hand på barnets relation till vårdnadshavaren men även en eventuell talan om skadestånd kan ha betydelse. Huvudregeln är att den ena vårdnadshavaren ska förordnas att ta tillvara barnets rätt om denne varken är sammanboende, gift eller närstående till den misstänkte för brottet. Kan det dock med hänsyn till en särskild omständighet eller vårdnadshavarnas inbördes förhållande, anses vara till barnets bästa, ska en företrädare förordnas. Ett skäl som motiverar en särskild företrädare för barnet kan exempelvis vara konflikter mellan vårdnadshavarna.⁷¹ I förarbetena till lagen framhålls att enbart det faktum att en vårdnadstvist pågår, är inte att anses som tillräckligt för att ansöka om ett förordnande.⁷² Misshandel, sexuella övergrepp och förskingring av barnets tillgångar är exempel på brott där en företrädare kan bli aktuellt att förordna.⁷³

För att få förordna en företrädare till barnet är en förutsättning att misstankarna om brott uppnår en viss styrka och konkretion. Tillräckliga skäl för att inleda en förundersökning anses som sådana skäl, det vill säga *anledning att anta att brott har begåtts* enligt 23 kap. 1 § RB.⁷⁴ Därutöver anses bland annat en anmälan med konkreta uppgifter från en skolsköterska gällande iakttagelser om ett barn, som en förutsättning för en företrädare.⁷⁵ Exempel på andra konkreta omständigheter som tyder på brott kan vara ett barns utsaga, symtom eller någon form av

⁶⁸ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁶⁹ NJA 2011 s. 381.

⁷⁰ NJA 2004 s. 417.

⁷¹ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁷² Prop. 1998/99:133, s. 42.

⁷³ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁷⁴ SOU 2007:6, s. 392.

⁷⁵ Barnombudsmannen, s. 38.

observation.⁷⁶ Beviskravet *kan misstänkas* för brott ska ha uppnåtts och uttrycker således ett lågt ställt beviskrav som kan omfatta ärenden med mycket svag bevisning.⁷⁷

Ett ärende inleds i samband med att åklagaren ansöker om förordnande hos tingsrätten.⁷⁸ Åklagaren har möjlighet att ansöka om att en företrädare ska förordnas eller att en vårdnadshavare ensam ska ta tillvara barnets rättigheter under processens gång. Det är inte heller möjligt för vårdnadshavare att påkalla ett förordnande av en företrädare vid de fall åklagaren har inskränkt sin ansökan enligt 2 § LSF till att förordna en ensam vårdnadshavare att ta tillvara barnets rätt. Följaktligen anses inte vårdnadshavare ha rätt att överklaga ett beslut med yrkande om att förordna en särskild företrädare för barnet.⁷⁹

En särskild forumregel saknas men ansökan torde ske vid den domstol där ett eventuellt åtal för brottet ska väckas. I dessa fall ses barnets vårdnadshavare såsom åklagarens motparter och ska därför få möjlighet att yttra sig över ansökan, med undantag om det avser ett interimistiskt beslut. Huvudregeln för ärendena är att de handläggs skyndsamt då syftet oftast är att möjliggöra inledande utredningsåtgärder.⁸⁰ Snabbhetsprincipen följer även av 23:4 st. 2 el 3 RB som ställer krav att förundersökningar ska bedrivas så pass skyndsamt som omständigheterna i fallet medger.⁸¹ Åklagarmyndigheten, liksom Rikspolisstyrelsen rekommenderar att ett första förhör med barnet hålls senast två veckor från att förundersökningen inletts. Grundat på kraven om skyndsamt handläggning, ska förundersökningen i dessa ärenden vara avslutad inom tre månader och beslut ska vara fattat i åtalsfrågan. Undersökningar visar att tidskraven efterlevs i 40 procent av samtliga Barnahus i Sverige medan resterande har problem med att leva upp till detta. De verksamheter som håller tidsramen upplever stora fördelar då barnen i större omfattning berättar om brott i förhören.⁸² Uppgifter i en undersökning av Barnombudsmannen visar dock att ett förordnande av företrädare kan leda till att förhör med barnet blir fördröjt. Åklagare uppgav att det ofta tar minst en dag att få till stånd ett förordnande och därtill kan det vara svårt att enas om en tidpunkt där samtliga parter kan närvara vid ett förhör av barnet. Om barnet inte kan närvara vid en viss tidpunkt av någon anledning, finns det en risk att förhöret

⁷⁶ Diesen & Sutorius, s. 13.

⁷⁷ Rättegång II, s. 111.

⁷⁸ 4 § LSF.

⁷⁹ RH 2006:20. Se även Schiratzki 2013, s. 57.

⁸⁰ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁸¹ Eklund & Lindell, s. 41.

⁸² Tremånadersfristen räknas från den tidpunkt då den person identifierats som skäligen misstänkt för brottet. Se mer Landberg & Svedin, s. 23 f.

blir förskjutet i flera veckor eller månader innan ett nytt tillfälle uppkommer som passar alla inblandade.⁸³ Å andra sidan ställs denna situation i relation till hänsynsprincipen som talar för att förhör ska hållas på en tid och plats som för barnet antas medföra minsta olägenhet. Detta följer av 5 § st. 1 Förundersökningskungörelsen (1947:948) (FuK) och denna hänsyn ska eftersträvas såvida det inte motverkar förundersökningens behöriga gång eller försvårar polisen eller åklagarens arbete avsevärt.⁸⁴

I vissa fall krävs det att ett förordnande av en särskild företrädare sker utan att vårdnadshavarna kontaktas. Möjligheten finns därför att domstolen meddelar ett interimistiskt beslut utan att höra motparten. Enligt 6 § LSF får detta enbart ske om det antas som nödvändigt för ta tillvara barnets rätt. Om risken finns att barnet ändrar sina uppgifter efter påverkan av vårdnadshavarna eller ett behov av skyndsamma utredningsåtgärder finns, är exempel som motiverar ett interimistiskt beslut.⁸⁵ Med anledning av att ett interimistiskt beslut ses som särskilt ingripande för vårdnadshavare, måste förutsättningarna för beslutet prövas mycket noggrant. Uppgifter som åberopas av åklagaren till stöd för att den unge utsatts för brott måste med andra ord vara konkreta och lämnats utav en tillförlitlig person. Ansökan bör dessutom innehålla uppgifter om barnets egen inställning till att tala om saken i vårdnadshavarnas närvaro. Även vid ett interimistiskt beslut ska vårdnadshavarna få tillfälle att yttra sig innan ett slutligt beslut fattas. I dessa fall finns dock en möjlighet för tingsrätten att avvakta med expediering av beslutet till det kan ske utan några men för utredningen. Detta följer av 2 a § Förordning (1999:998) om särskild företrädare för barn (FSF). Underlåtelse av expediering får däremot aldrig ske längre än den fjärde vardagen efter beslutet.⁸⁶ Sedan ett interimistiskt beslut meddelats, följer det av 7 § LSF att åklagaren har till uppgift att underrätta vårdnadshavarna om vidtagna utredningsåtgärder och det ska ske snarast möjligt utan att skada den fortsatta utredningen.⁸⁷

I en intervjustudie lyfte åklagare vissa problem som tidsfristen vid interimistiska förfaranden medför. Ärendehandläggningen, i relation till den begränsade tidsfristen, upplevdes som ett stressmoment för både företrädare samt andra aktörer från myndigheter. Under denna tid ska förundersökningsåtgärder hinna vidtas som lägger grund för en fortsatt förundersökning.⁸⁸

⁸³ Barnombudsmannen, s. 28.

⁸⁴ Eklund & Lindell, s. 41.

⁸⁵ Singer, s. 266.

⁸⁶ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

⁸⁷ Rättegång II, s. 111.

⁸⁸ SOU 2007:6, s. 401.

2.3.3 Den särskilda företrädarens uppgifter

2.3.3.1 Företrädarens inställning till utredningsåtgärder

Den särskilda företrädarens uppgifter regleras i 3 § LSF som beskriver att företrädaren ska ta till vara barns rätt under både förundersökning och i en efterföljande rättegång. Det innebär att företrädaren övertar befogenheter från vårdnadshavarna att besluta i frågor gällande barnet i den rättsliga processen. Befogenheterna är dock begränsade till enbart rättsliga frågor under förfarandet. Således kvarstår övriga skyldigheter och rättigheter hos vårdnadshavarna.⁸⁹ Företrädaren har tystnadsplikt avseende omständigheterna som är inom ramen för uppdraget, även gentemot föräldrarna.⁹⁰ I den särskilda företrädaren för barns uppgifter ingår det att bevaka och beakta barns intressen under utredningen. Detta innebär bland annat att bedöma huruvida barnet bör undergå läkarundersökning eller inställas för polisförhör i brottsutredande syfte.⁹¹ Den särskilda företrädarens agerande ska helt styras av barnets bästa och vid ställningstagande i dessa frågor har barnets egen uppfattning en stor betydelse. Därför är en god kontakt med barnet en förutsättning för att kunna beakta barnets åsikt och låta dennes vilja komma till uttryck.⁹² I förarbetena till lagen om särskild företrädare för barn framhålls att det inte ska anses som företrädarens uppgift att bedöma huruvida behovet finns av en utredningsåtgärd. Med andra ord ska inte företrädaren vägra ett samtycke med anledning av att personen har en annan uppfattning avseende exempelvis bevisläget i ärendet.⁹³ Advokatsamfundets riktlinjer till advokater med uppdrag som särskild företrädare för barn, uppmärksammar dock att det ska betraktas som att det är i linje med barnets intresse att utredningsåtgärder vidtas. Dess uppgift bör då främst vara att säkerställa att åtgärderna genomförs på ett bra sätt för barnet. Vidare betonar riktlinjerna att barn först kan känna starkt obehag och rädsla inför en åtgärd men vid en bedömning utifrån barnets bästa ska hänsyn tas till att förhör och läkarundersökningar senare kan framstå som mindre skrämmande.⁹⁴ Ett samtycke bör inte lämnas av företrädaren om barnet kan lida eller ta skada av dem.⁹⁵

I en rättsprocess bör samtliga som interagerar med barn vara medvetna om att möjligheten finns att barnet påverkas, manipuleras eller upplever tvång från de vuxna. Barn som är inblandade i

⁸⁹ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn. Se även Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 20.

⁹⁰ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 26. Se mer om företrädarens sekretess i Prop. 1998/99:133, s. 38 f.

⁹¹ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 21.

⁹² Prop. 1998/99:133, s. 43.

⁹³ A.a., s. 30.

⁹⁴ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 22.

⁹⁵ Prop. 1998/99:133, s. 43.

processen försöker, utifrån den sociala verkligheten de interagerar i, själva skapa en mening om sammanhanget. Det leder till att barn kan uppleva visst tvång att berätta något som de påverkas att säga men som inte är rätt. De kan således förvänta sig att någon av interaktionspartnerna vill höra det svaret. Kvalitén på interaktionen mellan barn och polis, likväl med den särskilda företrädaren, blir avgörande för barnets förmåga och möjlighet att återge en trovärdig berättelse.⁹⁶ I en företrädarens uppdrag ingår det att tillhandahålla information om åtgärder för att barnet ska ha möjlighet att ge uttryck för sin vilja och sina åsikter. Med detta följer att en företrädare måste vara medveten om vilken information samt på vilket sätt denne delger ett barn information om en eventuell utredningsåtgärd. För att inte påverka barnet bör detta ske på ett sådant vis att barnet får veta anledningen till att denne ska samtala med en intervjuare, dock utan att namnge den misstänkte och vad barnet misstänks ha utsatts för. Information bör ske utifrån ett öppet och inviterande sätt utan att substansen kring misstanke om eventuella övergrepp eller liknande, når barnet.⁹⁷

2.3.3.2 Medverkan till hämtning och polisförhör

Bestämmelserna om hämtning till förhör har ett begränsat utrymme för barn under 15 år. I 23 kap. 7 § RB samt 6 § andra stycket FuK föreskrivs att en målsägande endast får hämtas till förhör om det finns skäl för detta av särskild vikt. Sådana skäl beskrivs som att förhöret inte kan hållas, eller enbart med avsevärd svårighet, där målsägande befinner sig. Alternativt kan man anse att särskild skyndsamhet är nödvändig med hänsyn till brottets karaktär samt omständigheterna i övrigt.⁹⁸ Ovannämnda bestämmelser kan formellt möjliggöra hämtning av barn till förhör i de fall barnet är målsägande. Avsikten vid instiftandet av 23 kap. 7 § RB var även att reglera hämtning av vittnen samt andra.⁹⁹ Exempel som motiverar hämtning är fara ur bevishänseende då barnet kan utsättas för påverkan om en fortsatt kontakt med misstänkte personen sker. Dock ska stor restriktivitet iakttas och utrymmet för att hämta barn anses vara mycket begränsat.¹⁰⁰ Skyndsamhetsprincipen i en brottmålsprocess är ett skydd för såväl målsägandens som den misstänktes rättssäkerhet och det ligger i båda parter intresse att brottet

⁹⁶ Cederborg, s. 11.

⁹⁷ A.a., s. 29.

⁹⁸ Prop. 1998/99:133, s. 9 f.

⁹⁹ A.a., s. 10. Se vidare Prop. 1983/84:187 s. 21 f.

¹⁰⁰ Kaldal 2010, s. 62.

utreds skyndsamt.¹⁰¹ Sexuella övergrepp mot barn anses som en måltyp med hög prioritet även om den misstänkte inte är frihetsberövad.¹⁰²

Den särskilda företrädaren förfogar inte över några tvångsmedel och saknar därför befogenhet att hämta barnet. För att förhör ska komma till stånd genom företrädarens medverkan, sker det ofta i samband med när barnet vistas i skola eller förskola.¹⁰³ Om barnet inledningsvis har anförtrott sig till en särskild person och berättat om omständigheter kring det eventuella brottet, kan det vara lämpligt att denne fortsättningsvis är närvarande vid kontakterna med barnet. Det är företrädarens uppgift att avgöra detta i varje enskilt fall och det är av yttersta vikt att personen inte påverkar barnets berättelse i någon mån.¹⁰⁴ Advokatsamfundet poängterar att det inte föreligger någon skyldighet för den särskilda företrädaren att hämta barnet till förhör. Ett krav från domstolens sida, att företrädaren själv måste hämta barnet, anses inte som förenligt med uppdragets natur. Då domstolen saknar underlag för en bedömning av barnets bästa i fallet, ligger det utanför domstolens befogenhet att ställa denna typ av krav på uppdraget. Vid förfrågning om uppdrag som företrädare menar Advokatsamfundet att en advokat aldrig med bindande verkan kan efterkomma domstolens krav och är således aldrig tvungen att ombesörja hämtning av barnet själv. Istället är det företrädarens ansvar att fastställa vilka villkor som gäller för barnets inställelse till utredningsåtgärder. Hämtning och transport av barn kan ske av någon som känner barnet eller av socialförvaltningen. Detta kan ske med kommunalt färdmedel, taxi eller genom företrädarens egen försorg. Vid val av de två förstnämnda färdmedlen måste det beaktas att samtal inte hålls under transporten som omfattas av advokatsekretess. Då den särskilda företrädaren inte på förhand kan veta vilka frågor som barnet kan ställa under resan, kan dessa transportmedel vara olämpliga val. Vidare måste företrädaren beakta ansvarsfrågor såsom försäkringar och dylikt som är förknippade en transport av barnet i egen bil.¹⁰⁵

En undersökning av Barnahus i Sverige visar att rutinerna kring hämtning ser väldigt olika ut i de olika verksamheterna. I flera fall hämtar alltid socialtjänsten barnen i skolan, formellt på uppdrag av företrädaren. En särskild företrädare möter då upp barnet på Barnhuset och tillfälle kan ges till ett kortare möte innan förhör. Ibland saknas rutiner för detta vilket leder till att

¹⁰¹ Sutorius, s. 64.

¹⁰² A.a., s. 206.

¹⁰³ Prop. 1998/99:133, s. 44.

¹⁰⁴ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 21 f.

¹⁰⁵ A.a., s. 23 f.

företrädaren i andra fall aldrig pratar med barnet. Vid vissa Barnahus är det givet att företrädaren hämtar barnet och får således tid tillsammans innan utredningsåtgärder vidtas.¹⁰⁶

Av 23 kap. 10 § st. 6 RB följer att vårdnadshavare bör närvara vid förhör av barn under 15 år om det kan ske utan men för utredningen.¹⁰⁷ Det innebär dock inte att det är en ovillkorlig rätt för vårdnadshavaren att sitta med under förhöret, utan snarare ska personen finnas tillgänglig före och efter förhöret.¹⁰⁸ Principiellt sätt har vårdnadshavare inget inflytande över det faktum att barn ska höras av polis. Däremot kan de få inflytande över *hur* barnet ska höras. Vårdnadshavare ska agera utifrån vad som är bäst för barnet och det gäller frågor om var, när och hur barnet ska förhöras.¹⁰⁹ Följaktligen tillkommer samma rätt den särskilda företrädaren. Enligt 3 § LSF får företrädaren närvara vid förhör och ställa frågor på samma vis som målsägandebiträden som tillskrivs befogenheter i 23 kap. 10–11 §§ RB.¹¹⁰ Kallelser och underrättelser som vanligen ställs till vårdnadshavaren, skickas istället till företrädaren.¹¹¹

Förhör med barn fyller en viktig funktion vid bevisning om sexuella övergrepp har förekommit då det ofta saknas vittnen eller fysiska bevis till det misstänkta övergreppet. Således kan ett barns utsaga bli det enda beviset i en rättsprocess vid avgörande om brott är begånget eller ej och frågan om barns trovärdighet kan bli avgörande för utfallet av ärendet. Forskning visar att barns möjligheter att berätta om situationen, på ett sådant vis som betraktas som juridiskt trovärdigt¹¹², påverkas i hög grad av stress. Vidare finns stöd i forskning att barnets eventuella stressupplevelse under förhör, kan reduceras genom ett socialt stöd.¹¹³ Har barn upplevt en traumatisk händelse, kan det påverka möjligheterna för barnet att tala om det. Därför kan alternativa metoder vara användbart såsom observation, rita eller meningskompletteringar för att underlätta för barn att tala om situationen. Uppmärksamhet bör riktas mot att barn inte alltid reagerar på samma vis som vuxna och att barn därmed helt kan utelämna känslomässiga reaktioner eller reagera extremt känslolöst vid samtal. Det leder till att vuxna som kommer i kontakt med barnet inte bör dra förhastade slutsatser över barnets känsla och reaktion, enbart

¹⁰⁶ Landberg & Svedin, s. 39.

¹⁰⁷ Eklund & Lindell, s. 48.

¹⁰⁸ Rättegång V, s. 127.

¹⁰⁹ Sutorius, s. 216 f.

¹¹⁰ Prop. 1998/99:133, s. 44. Se även Feuk, s. 179.

¹¹¹ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 23.

¹¹² Juridiskt trovärdig utsaga beskrivs enligt HD:s praxis såsom sammanhängande, detaljerad och klar utan detaljer som är svårförklarliga eller som påverkar berättarens trovärdighet. Se även Kaldal m.fl. 2010, s. 78.

¹¹³ Cederborg, s. 10. Se även Moston & Engelberg, s. 61–75.

baserat på kunskapen om vuxnas reaktionsmönster.¹¹⁴ Den särskilda företrädaren ska lämna sitt medgivande till polisförhör om barnet inte kan lida någon skada av det. Dock uppstår ibland frågan om barn bör delta i flera förhör. Idag medges en viss grad av flexibilitet och utgångspunkten enligt 17 § FuK, är barnets skyddsintresse. En bedömning ska därför göras om risken finns att barnet tar skada av flera förhör.¹¹⁵ Vid ett första förhör har barn ofta svårt att berätta och förtroendet samt kontakten mellan barnet och förhørsledaren byggs upp gradvis. En särskild företrädare bör dock verka för och säkerställa att antalet polisförhör minimeras och håller en så pass hög nivå att ytterligare kompletteringar inte krävs.¹¹⁶ Bedömningen om medgivande till fler förhör ska ske i varje enskilt fall och bör även beakta faktorer såsom brottets grovhet, relationen mellan barnet och den misstänkte samt förekomsten av annan bevisning. I vissa fall då försvararen begär kompletterande förhör på goda grunder, kan det vara nödvändigt att tillåta för att inte riskera att bärkraften i barnets utsaga ifrågasätts i rättsprocessen.¹¹⁷

Förhör med barn ska ske av en särskilt utbildad polis med kompetens för uppgiften. I de situationer ett barns utsaga är av avgörande betydelse bör en person biträda vid förhöret som har särskild sakkunskap beträffande barn- eller förhørspsykologi. Alternativt kan en sådan sakkunnig yttra sig kring värdet av barnets utsaga. Enligt 19 § FUK ska detta ske ”*om det finnes vara av vikt med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet*”.¹¹⁸

Barnombudsmannen för fram ett perspektiv av barnets bästa som kan uppmärksammas av företrädaren i samband med beslut om utredningsåtgärder och då främst vid förhör. De menar att man bör ifrågasätta huruvida intresset av bevisupptagning genom förhör, väger tyngre än ett barns intresse av att undgå att återuppleva en traumatisk händelse. I linje med detta kan det dessutom vara svårt för ett barn att tvingas vara illojal gentemot en förälder i förhöret. När förhör genomförs utan vetskap av vårdnadshavarna men med företrädarens samtycke, anser Barnombudsmannen att det kan medföra att barnet är obekvämt med situationen. Det innebär att det löper en risk att barnet inte berättar något i dessa förhör.¹¹⁹

¹¹⁴ UNHCR s. 61.

¹¹⁵ Sutorius, s. 220.

¹¹⁶ Bring & Diesen, s. 336.

¹¹⁷ Sutorius, s. 224 ff.

¹¹⁸ Rättegång V, s. 128.

¹¹⁹ Barnombudsmannen, s. 40.

2.3.3.3 Samtycke till läkarundersökning

När det är fråga om vissa brott, exempelvis sexuella övergrepp eller misshandel, kan det vara nödvändigt att målsäganden genomgår en läkarundersökning under förundersökningen. Reglerna om kroppsbesiktning som finns i 28 kap. 12 § RB är endast tillämpliga på en person som är misstänkt. För att en undersökning ska vara möjlig av målsägande förutsätts däremot dennes samtycke, då det saknas regler om tvångsanvändning. Detta innebär att man måste erhålla vårdnadshavarnas godkännande för att kunna undersöka ett barn. Sådant samtycke behövs dock inte om det med hänsyn till barnets ålder och mognad, anses att den unge själv kan ta ställning till undersökningen. Att vårdnadshavaren vägrar att samtycka till läkarundersökning av barnet har bedömts som ett skäl, tillsammans med övriga uppgifter i ärendet, till omhändertagande av barnet enligt LVU. Emellertid får inte undersökningen i brottsutredande syfte utgöra enda skälet till ett omedelbart omhändertagande.¹²⁰ Ett rättsintyg från en läkare fyller en viktig funktion i möjligheten att upptäcka och utreda brott. Intyget kan utgöra en grund för att åklagaren väcker åtal i ärendet och kan därmed vara en del för en fällande dom i en brottmålsprocess.¹²¹ Med andra ord utgör ett rättsintyg en form av bevisning både i rättegång samt i det förberedande skedet såsom vid beslut om åtal. Rättsintyg åberopas främst i brottmål rörande exempelvis sexualbrott eller misshandel. Åklagaren kan åberopa intyget som bevisning för till stöd för förekomsten av skador samt för skadornas uppkomstsätt. Användningen av rättsintyg som bevismedel är inte någon marginell företeelse utan det förekommer regelmässigt i sexualbrottsmål.¹²²

Det åligger företrädaren att därmed pröva behovet av åtgärder i varje enskilt fall samt bedöma förutsättningarna för att önskat resultat erhålls av undersökningen, baserat på de kända förhållandena i fallet. En bedömning blir främst aktuell i samband med läkarundersökningar och Advokatsamfundet betonar att denna utredningsåtgärd bör ifrågasättas om det saknas tillräckliga indikationer på brott mot barnet.¹²³ Detta synsätt uppmärksammas även i ett disciplinbeslut från Advokatsamfundet 2008. I detta ärende fanns en misstanke om könsstympning och trots barnets nekande i förhör, fick barnet genomgå en gynekologisk läkarundersökning. Undersökningen bekräftade att könsstympning ej skett och företrädaren hade samtyckt trots att mindre ingripande åtgärder fanns. Disciplinnämnden ansåg att

¹²⁰ Prop. 1998/99:133, s. 10 f. Angående vårdnadshavares nekande till vård se även SOU 2013:2, s. 186 f.

¹²¹ Kaldal m.fl. 2010, s. 82 f.

¹²² Edelstam, s. 86–117.

¹²³ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 22.

företrädaren inte prövat behovet av åtgärden med tillbörlig omsorg och därtill inte vidtagit konkreta åtgärder för att minska obehaget för barnet och tilldelades därför erinran.¹²⁴

Barnhusutredningen från 2010, som utvärderade Barnhus på åtta orter, uppger att läkarundersökningar oftast inte sker vid brottsutredningar av barnmisshandel som inte uppnår den grova graden. Även vid misstänkta sexuella övergrepp utsätter man inte barn för en läkarundersökning i de fall brottet uppdagats efter viss tid. Förväntningarna att finna färska skador används som skäl till att avstå från undersökning, samtidigt som en läkare ändock kan finna spår av skador eller liknande som kan utgöra information av stor betydelse. Det framhålls vidare att ärenden utan läkarintyg i praktiken sällan leder till åtal. Av studien som genomförts framgår det att 87 % av barnen blir inte läkarundersökta.¹²⁵

2.3.3.4 Särskilt vid beaktande av barnets ålder och mognad

Barnets egna önskemål och synpunkter ska tas hänsyn till men får anpassas i förhållande till barnets ålder och mognad.¹²⁶ Med detta följer att även små barn har en rätt att bli hörda. Det som avgör är att barnet ska vara i stånd att bilda sina egna åsikter. Det innebär dock inte att barnet ska ha uppnått sådan mognad att de kommunicerar på vuxnas vis.¹²⁷ Således ger detta uttryck för barnets rättsliga autonomi då det främjas genom viss med- och självbestämmanderätt vid beslut. Denna rätt ska både ses i relation till barnets ålder samt mognad och utifrån de aktuella rättsfrågorna.¹²⁸

Vid beaktande av ålder och mognad anses det ibland att ett barn som uppnått minst 15 års ålder kan tillvarata sin rätt och därför avgöra själva om de vill medverka till exempelvis förhör. De kan med andra ord föra sin egen talan samtidigt som de tillskrivs en skyldighet att vittna under straffansvar vid 15 års ålder enligt rättegångsbalkens bestämmelser.¹²⁹ Den särskilda företrädaren har dock en skyldighet, i likhet med vårdnadshavare, att bestämma i vissa frågor som härrör barnet. Detta leder också till att barnet ska följa beslutet som tas. Större hänsyn till barnets önskemål och synpunkter ska dock beaktas i takt med barnets stigande ålder. Det får

¹²⁴ Disciplinbeslut 2008.

¹²⁵ Kaldal m.fl. 2010, s. 82 f.

¹²⁶ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

¹²⁷ Dahlstrand, s. 63.

¹²⁸ Schiratzki 2014, s. 88. Framgår även av 6 kap. 11 § FB.

¹²⁹ Åklagarmyndigheten RättsPM 2014:3, s. 5. Se även prop. 1998/99:133, s 28 och Kaldal & Kankaanpää Thell, s. 775.

inte resultera i att företrädaren inte tar sitt ansvar genom att barnet får påverka i en omfattning som denne inte är mogen för.¹³⁰ En särskild företrädare behöver ha kunskap kring hur mognad bedöms, särskilt då barns mognad är ett komplext begrepp med många olika aspekter. Vissa barn är tidiga i sin utveckling inom vissa områden men kan vara senare i andra delar. En förmåga att bedöma barns mognadsgrad är ett krav för att företrädaren ska kunna bedöma huruvida barnet förstår och kan påverka den uppkomna situationen. Detta beskrivs som särskilt utmanande när barn är ett potentiellt brottsoffer.¹³¹

Av JO-uttalanden framgår att äldre tonåringar kan ha viss bestämmanderätt över deltagande i undersökningar inom vården. Det anses att vård och behandling inte kan påtvingas dessa enbart baserat på ett samtycke av barnets ställföreträdare. Därför bör det betraktas som att ungdomar i övre tonåren kan ha den mognad som eftersträvas för att fatta beslut deltagande i läkarundersökningar samt förstå konsekvenserna av dess handlande.¹³² Enligt JO och Regeringsrätten kan barn vid tolv års ålder ta ställning till ett deltagande i en läkarundersökning.¹³³ Likaså som äldre barn har en rätt att vägra en vårdåtgärd, kan de även under vissa förutsättningar initiera och samtycka till utredningsåtgärder själva. Någon fast åldersgräns finns ej för när barn har uppnått den mognadsgrad som krävs för att samtycka till läkarundersökning. En åldersgräns kan medföra en risk att vissa barn får för stort ansvar i förhållande till dess mognad samtidigt som andra kan förvägras självbestämmande trots att de är kapabla till att besluta i frågan.¹³⁴

Gällande vittnesförhör kan barnets ålder och mognad också påverka utfallet av en intervju. Forskning visar att barn har en viss grundkompetens att återge minnesupplevelser. Dess förmåga att återge informativa samt längre berättelser utvecklas med åldern och det gör även förmågan att uttrycka komplexitet i skeenden. Små barn tenderar att berätta kortare redogörelser av händelser än äldre barn, men återgivelsen kan ändå vara helt korrekt. Barnets ålder är dock inte en faktor som är avgörande för förmågan att berätta om sexuella övergrepp, utan påverkas på samma vis utifrån hur det sociala samspelet utformas i en förhörssituation. Möjligheten att berätta ökar om omgivningen är stödjande samt av ett gott socialt och emotionellt klimat. Forskning visar att barn som är över tre år har en förmåga att minnas ett sexuellt övergrepp och

¹³⁰ Prop. 1981/82:168, s. 24 f.

¹³¹ Kaldal m.fl. 2017, s. 8.

¹³² Svensson, s. 875.

¹³³ SOU 2013:2, s. 190.

¹³⁴ Prop. 2013/14:106, s. 66 f. Se även SOU 2013:2, s. 189 och Prop. 2012/13:10, s. 37.

de har även kommunikativ kompetens att berätta om dessa. Små barn bör därmed betraktas som kapabla att tillhandahålla användbar information vid ett vittnesförhör, förutsatt att intervjun sker på ett kompetent vis.¹³⁵ Vid beaktande av barnets ålder och mognad bör hänsyn tas till att barn från 18 månaders ålder kan kommunicera genom ord, teckningar och lek. Från fyra års ålder har barn utvecklat en bättre självkänsla och självständighet tillsammans med kognitiva och språkliga färdigheter.¹³⁶ Det finns fler aspekter än ålder och mognad som spelar en betydande roll för möjligheten hos barnet att uttrycka sin egen vilja. Dess biologiska och psykologiska faktorer har mindre påverkan än exempelvis skillnader i uppväxtmiljöer utifrån sociala, ekonomiska och kulturella aspekter. Barns beslutsamhet påverkas av livserfarenheter, nivån av support från närstående vuxna samt förväntningar från omgivningen.¹³⁷

I Barnahusetredningen från 2010 konstaterades att förhör med barn håller skiftande kvalité och det varierar mellan orterna i Sverige. Utredningen efterfrågar fler förhör med barn för att kunna uppnå den tillit som krävs enligt god minnesinformation. Därtill konstateras att många barn aldrig blir hörda i brottutredningar i Sverige. Cirka en fjärdedel av alla barn i de aktuella distrikten blev aldrig förhörda. Det är ytterst sällan som barn under fyra år deltar vid förhör på Barnahuset.¹³⁸

För att finna underlag för en bedömning av barnets bästa i situationen menar Eekelaar, engelsk barnrättsexpert, att en särskild företrädare ska väga samman olika aspekter. Bland annat ska företrädaren undersöka vad som utgör barnets egen uppfattning om situationen för att på så vis få kunskap om vad som är viktigt för barnet. Viktigt är dock att vara medveten om kringliggande faktorer som kan påverka barnets vilja, exempelvis att barn är känsliga för påtryckningar från vuxna samt att de riskerar att belastas med skuld om utredningsåtgärder visar ett negativt utfall. Inte minst kan barn utsättas för hot och fientlighet av den vuxna personen som är misstänkt för brott. Detta leder till att det inte bara är åldern och mognad hos ett barn som ska beaktas vid tillmätande betydelse av dess vilja och åsikter. Utan även ett barns tankemönster och resonemang måste uppmärksammas då barn kan tvivla på hur deras inställning ska mottagas av omgivningen. Barn kan resonera i banor kring hur sannolikt det är att deras handling blir accepterad av andra, om de har lovat att berätta eller inte säga en viss

¹³⁵ Cederborg, s. 11.

¹³⁶ Lansdown, s. 2.

¹³⁷ A.a., s. 4.

¹³⁸ Kaldal m.fl. 2010, s. 78 ff.

sak, om de har stöd från familj eller vänner samt var och hur ett förhör äger rum. Eekelaar framhäver att det är särskilt svårt och uppkommer än fler problem i situationer där barn kan behöva skydd, då det är svårt att förmedla de tillgängliga alternativen till ett barn.¹³⁹

Målsäganden under 15 år är som huvudregel inte närvarande vid en rättegång i Sverige i de mål som handlar om sexuella övergrepp mot barn. Barnet kan representeras av en ställföreträdare men det leder oavsett till en undantagssituation kring principen om bevisomedelbarhet samt muntlighetsprincipen. Det föreligger dock inga hinder mot att kalla samt höra ett barn inför rätten, men det kan betraktas som olämpligt att låta små barn som blivit utsatta för brott medverka i en rättegång. Processen i en rättssal anses som en onödig psykisk påfrestning som dessutom kan vara svårt för barn att på nytt återge en godtagbar utsaga efter att lång tid har passerat.¹⁴⁰ Enligt svensk praxis behöver barn inte infinna sig i domstolen utan åklagaren åberopar istället dess utsaga i polisförhör som processmaterial, i form av videoupptagning med stöd av 35 kap. 14 § RB.¹⁴¹ Beroende på barnets ålder och mognad kan det i vissa fall anses som lämpligare att målsäganden medverkar och då kan förhör arrangeras i domstolen på så vis att den unge inte konfronteras med den misstänkte. Ett skäl till att domstolsnärvaro föredras är då videoupptagna utsagor anses ha ett lägre bevisvärde än det som framkommer inför rätta. Av Högsta domstolens avgöranden framgår dock att sådan bevisupptagning tolkas med försiktighet, vilket resulterar i att den tillmäts lägre bevisvärde än annars.¹⁴² Målsägandes fysiska närvaro ger större möjlighet för rätten att bilda en uppfattning om trovärdigheten och ger möjlighet till kompletterande frågor, vilket resulterar i ett mer rättssäkert förfarande.¹⁴³

2.3.3.5 Skadeståndstalan och överklagande av ansvarstalan

Av 3 § LSF framgår att en särskild företrädare för barn saknar befogenhet att väcka åtal eller skadeståndstalan i de fall ett allmänt åtal ej har väckts. Däremot kan företrädaren överta ett väckt åtal som åklagaren lagt ner. Vidare kan företrädaren biträda ett väckt åtal och överklaga en ogillad ansvarstalan. Företrädarens befogenheter begränsas således till den process som inleds av åklagaren. För att undvika oklarheter om förordnandes räckvidd bör domstolen vara angelägen att i beslutet om förordnande, precisera de misstänkta gärningar som grund för

¹³⁹ Eekelaar, s. 42-61.

¹⁴⁰ Sutorius, s. 261 f.

¹⁴¹ Bring & Diesen, s. 335.

¹⁴² Sutorius, s. 262.

¹⁴³ A.a., s. 280.

uppdraget.¹⁴⁴ Skadeståndstalan i processuellt hänseende är skild från frågan om en misstänktes skuld och utgör en civilrättslig tvist baserat på det enskilda anspråket. Frågan i målet är skadan som brottsoffret lidit där skadeståndet har en kompenserande funktion med anledning av brottet. Skadeståndsmål handläggs i allmänhet genom åklagarens försorg gemensamt med brottmålet, trots att det är separata processer.¹⁴⁵ En särskild företrädare kan med andra ord biträda ett väckt åtal och föra en skadeståndstalan i de fall åklagaren inte prövar frågan.

2.4 Val av särskild företrädare

Uppdraget som särskild företrädare för barn får förordnas till en advokat eller en biträdande jurist samt annan person som uppfyller de lämplighetskrav som ställs i 5 § LSF. Till denna roll som företrädare får endast personer förordnas som är särskilt lämpliga på grund av dess erfarenheter, kunskaper och personliga egenskaper. Företrädaren som blir vald ska stå fri i förhållande till både myndigheter såväl som vårdnadshavarna. Personen som förordnas bör således ha stor integritet och enbart ta hänsyn till barnets rättigheter.¹⁴⁶ I samma riktning anses det som en uppenbar förutsättning att företrädaren utför uppdraget på ett förtroendeskapande och korrekt vis. Därtill ska det inte finnas någon anledning att uppfatta personen som partisk i en eventuell konflikt mellan vårdnadshavarna.¹⁴⁷

Stora krav uppställs på företrädarens förmåga att kommunicera med barn och sätta sig in i barns situation samt vinna dess förtroende. Vidare beskrivs det som viktigt att den särskilda företrädaren har erfarenheter av både förundersökning såväl som rättegång i brottmål. I samband med val av företrädare kan man förordna någon som vanligtvis anlitas som målsägarbiträde då de delvis har samma uppgifter. De kan anses ha nödvändiga kvalifikationer som talar för att de är lämpliga i fråga att ta tillvara barns intressen.¹⁴⁸

I förarbetena till lagen om särskilda företrädare för barn beskrivs att det ställs särskilda krav på företrädaren att ha förmåga att hantera känsliga situationer som ofta innefattar intressekonflikter. En lämplig företrädare bör kunna vinna förtroende hos personal på skola, förskola samt socialtjänsten. Regeringen ansåg inte att det var meningsfullt att specificera det

¹⁴⁴ Prop. 1998/99:133, s. 29 f. Se även Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

¹⁴⁵ Kaldal 2010, s. 45.

¹⁴⁶ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

¹⁴⁷ Prop. 1998/99:133, s. 34.

¹⁴⁸ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

uttryckliga lämplighetskravet i 5 § LSF närmare. Istället ansåg de att allmänt formulerade krav avseende särskild lämplighet, framstår som mest ändamålsenligt. I propositionen till LSF lyftes även frågan om hur tillräcklig kompetens hos företrädarna ska säkerställas. Vid den tid som förarbetena upprättades avsåg regeringen att kontakta berörda myndigheter och organisationer med erforderlig kompetens på området, i hopp om att de kan bidra med att utbildningsinsatser för företrädarna kommer till stånd.¹⁴⁹

Advokatsamfundet poängterar att uppdraget som särskild företrädare för barn är förenat med svåra etiska överväganden. Med stöd av erfarenhet ankommer det på advokaten att göra bedömningar i varje enskilt fall. Det innebär att advokater i detta fall, ytterst ska tolka och tillämpa advokatetiska regelverket med gott omdöme och hög integritet.¹⁵⁰ En företrädares lojalitet mot barnet och uppdrag att oberoende företräda samt tillvarata barnets intressen, utgör en advokats främsta roll, vilket framgår av Advokatsamfundets vägledande regler om god advokatsed.¹⁵¹ Vikten av en särskild företrädares oberoende och opartiskhet i eventuella intressekonflikter med vårdnadshavarna förtydligades i ett disciplinbeslut från Sveriges Advokatsamfund 2012. I följande fall beslutades att tilldela advokaten i fråga erinran på grund av att denne åtagit sig uppdrag som särskild företrädare för barn och agerade samtidigt som ombud i en vårdnadstvist åt barnets mor.¹⁵² I ett ytterligare disciplinbeslut från 2015 poängterades att en särskild företrädares uppdrag inte enbart påverkas av intressekonflikter till vårdnadshavarna. I ärendet var en advokat förordnad som särskild företrädare åt ett barn och därefter godtog uppdraget som offentligt biträde för det utsatta barnets syskon. Det förelåg en risk för motstridiga intressen och med hänsyn till advokatens lojalitetsplikt hade handlandet inneburit åsidosättande av god advokatsed och tilldelades därför erinran.¹⁵³

I Barnombudsmannens enkätundersökning påpekade en åklagare att det är ett rådande problem att advokater kan förordnas som företrädare trots att de saknar tillräckliga kunskaper om dess ansvar och uppgifter. Vidare påpekas att det är av stor vikt att rätten inte förordnar en särskild företrädare som för barnet kan upplevas som obehaglig beroende på det misstänkta brottet. Som exempel anför en åklagare att det inte är lämpligt att utse en manlig advokat över 50 år till ett

¹⁴⁹ Prop. 1998/99:133, s. 34.

¹⁵⁰ Advokatsamfundets promemoria 2016, s. 28.

¹⁵¹ Regler för advokatverksamhet 2016, s. 11.

¹⁵² Disciplinbeslut 2012.

¹⁵³ Disciplinbeslut 2015.

brottsoffer under tio år.¹⁵⁴ Om det finns särskilda skäl får man byta företrädare och detta regleras i 8 § LSF samt rättshjälpslagen (1996:1619). Om ett byte redan förekommit en gång, får det endast ske på nytt om det finns synnerliga skäl för det.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Barnombudsmannen, s. 41.

¹⁵⁵ Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

3 Barnets bästa i en rättsprocess

3.1 Den särskilda företrädarens förhållande till barnets bästa

Barnets bästa och särskilt barnets intresse är den styrande principen vid tillämpande av lagen om särskild företrädare för barn. Däri inkluderas att tillvarata barns rättigheter och respektera barnets integritet. Man utgår ifrån att det är i linje med barnets intresse att man utreder ett misstänkt brott mot den unga. Emellertid bör en särskild företrädare inte samtycka till en utredningsåtgärd om man misstänker att barnet på något vis kan ta skada av den.¹⁵⁶ Barnets bästa och barnets intresse tillvaratas särskilt av företrädaren i samband med att utredningsåtgärder vidtas i ett inledande skede utom vetskap av vårdnadshavarna. Det skapar stora möjligheter i fråga om bevisupptagning och kan ske utan att vårdnadshavare hindrar en utredning.¹⁵⁷

3.2 Skyddandet av barns rättigheter genom företrädare i internationella instrument

3.2.1 *Europakonventionen och rätten till respekt för privat- och familjeliv*

Europakonventionen (EKMR) och dess bestämmelser är direkt tillämpliga i Sverige sedan den 1 januari 1995.¹⁵⁸ Denna omfattar både vuxna och barn och medför en individuell klagorätt vid Europadomstolen som har mandat att övervaka konventionens efterlevnad.¹⁵⁹ Europakonventionen har en särskild förankring i 2 kap. 19 § Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform (RF) som markerar att dess bestämmelser bör ha ett försteg i relation till den interna svenska rätten.¹⁶⁰

Att förordna om en särskild företrädare för barn kan anses inskränka rätten till respekt för privat- och familjeliv i enlighet med artikel 8 i EKMR. I artikeln framgår det att åtnjutandet av rättigheterna inte får störas av en offentlig myndighet, dock får vissa undantag göras enligt artikel 8:2. Bland annat motiveras undantag om det är föreskrivet i lag samt är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till förebyggande av brott eller skyddande av andra personers rättigheter.¹⁶¹ En inskränkning i vårdnadshavares rättigheter i artikel 8 måste även

¹⁵⁶ Prop. 1998/99:133, s. 30.

¹⁵⁷ Barnombudsmannen, s. 41.

¹⁵⁸ Eklund & Lindell, s. 31.

¹⁵⁹ Schiratzki 2014, s. 24. Se även SOU 2007:6, s. 81.

¹⁶⁰ Bernitz, s. 83 f.

¹⁶¹ Prop. 1998/99:133, s. 22 f. Se även Danelius, s. 57 f.

vara proportionerlig. Med andra ord måste åtgärden stå i rimlig relation till intresset det är avsett att tillgodose. Skälen för ett förordnande av en särskild företrädare måste därmed väga upp det intrång och men som förordnandet innebär för vårdnadshavarna. Sammanfattningsvis utgör artikel 8 i EKMR inget hinder mot institutet särskild företrädare för barn.¹⁶² Vidare innehåller artikel 6 EKMR regler om rätten till en rättvis rättegång. Rättigheten har bland annat prövats i dåvarande Europeiska kommissionen i fråga om barn måste delta i nya förhör när en försvarare blivit utsedd.¹⁶³

3.2.2 Riktlinjer för företrädare och processuellt förfarande enligt *Child-friendly justice*

I november 2010 antog Europarådets ministerkommitté riktlinjer för *Child-friendly justice* (CFJ) som ett led för att säkerställa att implementeringen av europeiska standarder och barnkonventionen sker på ett effektivt vis. Dessa riktlinjer för fram att länders rättsväsenden ska agera utifrån ett barnvänligt perspektiv, oavsett den bakomliggande anledningen till att barnet kommer i kontakt med rättssystemet.¹⁶⁴ Principerna har en bredare omfattning än enbart rättsväsendet och domstolsförfaranden. De omfattar samtliga yrkesföreträdare som kommer i kontakt med barn på något vis under processens gång och därför är även polis, socialtjänst och sjukvård skyldiga att bidra till en mer barnvänlig miljö. Samtliga personer bör således ha kunskap om barns rättigheter.¹⁶⁵

Idag betraktas dessa riktlinjer som en av de viktigaste utgångspunkterna för hur rättsväsenden kan arbeta för att respektera barn såsom rättighetssubjekt samt hur det kan säkerställas att barns rätt tillvaratas.¹⁶⁶ Riktlinjerna för CFJ betonar vikten av att medlemsstater bör garantera en effektiv implementering av barns rättigheter genom att bland annat betrakta principen om barnets bästa vid alla ärenden som involverar eller påverkar barn. I detta ingår att tillmäta betydelse till barnets åsikter och synpunkter, respektera övriga rättigheter såsom rätten till frihet, värdighet och likabehandling. Därtill omnämns att myndigheter bör utgå från en strategi som leder till att vederbörlig hänsyn tas till alla intressen hos barnet som berörs i en rättsprocess. Det innefattar barnets fysiska och psykiska välbefinnande, samt rättsliga, ekonomiska och sociala intressen. Riktlinjerna anger att trots att det faller på rättsväsendet med dess kompetens

¹⁶² Prop. 1998/99:133, s. 23 f. Se även resonemang i NJA 2004 s. 417.

¹⁶³ Lindqvist mot Sverige, 26304/95. Se vidare Diesen & Sutorius, s. 24.

¹⁶⁴ Europarådets riktlinjer *Child-friendly justice*, s. 7.

¹⁶⁵ Kaldal 2015, s. 8, paragraf 25.

¹⁶⁶ A.a., s. 3, paragraf 2.

och ansvar att fatta beslut, kan dock medlemsstaterna vid behov samordna att multidisciplinära metoder används i syfte att bedöma barnets bästa i förfaranden.¹⁶⁷

I CFJ föreskrivs att alla professioner som möter barn bör få utbildning i barns rättigheter och dess behov i förhållande till ålder och hur man kan anpassa processer utifrån ett barnperspektiv. Personer som arbetar i nära kontakt med barn, såsom en särskild företrädare för barn, ska därutöver ha utbildning i hur man kommunicerar med barn i alla åldrar samt utvecklingsfaser. Ytterligare kunskap behövs gällande hantering av barn som är i en särskilt utsatt situation.¹⁶⁸ Juridiska ombud för barn bör ha utbildning i barns rättigheter och dessutom få fortlöpande och fördjupande utbildning i detta. De ska ha förmåga att kommunicera med barn på deras nivå av förståelse och företrädarna ska betrakta barnen som självständiga rättssubjekt och föra fram dess åsikt i frågor.¹⁶⁹

Riktlinjerna innehåller flera punkter kring tillvägagångssättet vid bevisupptagning när det handlar om barn. En del av dessa överensstämmer med det synsätt som är etablerat inom svenska rättsväsendet, exempelvis att barn bör utsättas för få förhör samt att dessa förhör ska genomföras av personer med särskild kompetens av barnförhör. Riktlinjerna utvecklar vissa punkter bland annat att det är i linje med barnets bästa att ytterligare förhör utförs av samma intervjuare, likaså kan det vara för barnets bästa och välmående att barnet slipper vittna i domstol. Utöver detta betonas även det faktum att barns utsagor och bevis aldrig ska betraktas som otillräckligt eller opålitligt enbart beroende på barnets ålder.¹⁷⁰

3.2.3 *Barnkonventionen och dess rättsliga status i svensk rätt*

Förenta nationernas (FN) generalförsamling antog barnkonventionen den 20 november 1989 och Sverige ratificerade konventionen den 29 juni 1990.¹⁷¹ Samtliga stater som förbundit sig till konventionen är skyldiga att tillse att dess bestämmelser stämmer överens med den inhemska lagstiftningen. Dock saknar den ställning som svensk lag.¹⁷² Med detta följer att barnkonventionen istället har karaktären av en folkrättslig förpliktelse som är ett frivilligt åtagande av Sverige att följa.¹⁷³ Skillnaden mellan barnkonventionen och Europakonventionen,

¹⁶⁷ Europarådets riktlinjer *Child-friendly justice*, s. 18, preamble, section III, B, paragraf 1–4.

¹⁶⁸ A.a., s. 23, preamble, section IV, A, paragraf 14–15.

¹⁶⁹ A.a., s. 27, preamble, section IV, D, paragraf 39 och 40.

¹⁷⁰ Kaldal 2015, s. 41, Appendix I.

¹⁷¹ Singer, s. 36 ff.

¹⁷² Schiratzki 2013, s. 31 f.

¹⁷³ Kaldal 2010, s. 65.

i mål som härrör barns rättigheter, är således främst att artiklarna i EKMR kan åberopas direkt och måste därmed tillämpas av domstolen. Jämfört med barnkonventionen är det inte möjligt att utkräva att dess artiklar tillämpas i rättsprocessen. Grunden till detta är då Europakonventionen gäller som svensk lag i och med dess inkorporering i svensk rätt, till skillnad från barnkonventionen.¹⁷⁴

Sverige har en dualistisk syn på internationella konventioner och för att konventionen ska gälla måste den införlivas i nationell rätt. Detta kan ske genom inkorporation, transformation eller konstaterande av normharmoni. Valet av införlivande påverkar vilken status den erhåller i rättsordningen. De artiklar i barnkonventionen som införts i svensk rätt gäller som svensk lag. Inom andra rättsområden där konventionens bestämmelser inte har införts i rätten, gäller principen om fördragskonform tolkning. Detta innebär att svensk rätt ska tolkas, så långt som möjligt, i ljuset av de förpliktelser som Sverige har i enlighet med barnkonventionen. Vid en lagkollision skulle svensk domstol sannolikt ge svenska regler företräde framför konventionsrätten.¹⁷⁵ Det medför även att domstolar och myndigheter inte kan använda konventionsinnehållet som en ensam grund för beslut.¹⁷⁶ Senast 2011 genomfördes en kartläggning av Sveriges ratificering av barnkonventionen, vilken konstaterade att svensk rätt förhåller sig väl i överensstämmelse med konventionen.¹⁷⁷ I början av 2016 lämnades dock ett betänkande med förslag om att inkorporera barnkonventionen som lag i Sverige.¹⁷⁸ Motiveringen till detta förslag är bland annat då en inkorporering av konventionens bestämmelser resulterar i en starkare ställning i reellt hänseende och barns rättigheter kan således tillvaratas i större utsträckning. Barnkonventionen skulle i detta fall fungera som utfyllnad om annan lagstiftning inte uppfyller kraven på rättigheterna enligt konventionen. Om barnkonventionen får status som lag, kommer den ges företräde vid en konflikt mellan konventionsbestämmelserna och författningar av en lägre valör.¹⁷⁹

Syftet med barnkonventionen var inte att konstruera ett redskap för hur barn i rättsliga sammanhang ska hanteras. Ändock har konventionen fått stor betydelse för svensk rätt i rättsprocesser där barn är delaktiga.¹⁸⁰ Genom ratificeringen av barnkonventionen har Sverige

¹⁷⁴ SOU 2016:19, s. 19.

¹⁷⁵ Andersson & Kaldal, s. 10.

¹⁷⁶ SOU 2016:19, s. 283 f.

¹⁷⁷ Ds 2011:37, s. 19 f.

¹⁷⁸ SOU 2016:19, s. 19.

¹⁷⁹ A.a., s. 22.

¹⁸⁰ Kaldal 2010, s. 129.

åtagit att tolka svensk rätt utifrån en barnkonventionsvänlig anda. Legalitetskravet i straffrätten lämnar dock ett inskränkt utrymme för att tolka brottsbalkens (1962:700) (BrB) bestämmelser i en barnkonventionsvänlig anda. Alla brottmål präglas av *ställt utom rimligt tvivel* som beviskrav och det medges inte någon bevislättning i mål där barn är utsatta för brott. Domstol och åklagare kan således inte döma eller åtala en person genom hänvisning till att det är i linje med barnets bästa och motiverar inte ett lägre beviskrav. Principen om barnets bästa samt andra bestämmelser i barnkonventionen kan däremot ligga till grund för ny lagstiftning.¹⁸¹ Sammanfattningsvis kan barnkonventionen beskrivas som en rättskälla av betydelse i samband med att barns rättigheter diskuteras och tolkas i en rättslig kontext.¹⁸²

3.3 Barnkonventionens tillämpliga bestämmelser som påverkar en särskild företrädarens uppdrag

3.3.1 Barns rätt till skydd mot övergrepp

I barnkonventionens artikel 19 beskrivs att barn ska skyddas mot övergrepp i de situationer de befinner sig i föräldrars, vårdnadshavares samt andra personers vård. Det innebär även att barn har rätt till skydd när de redan blivit utsatta för övergrepp eller våld i hemmet.¹⁸³ Med detta följer att det anses som viktigt att bevis inhämtas snabbt som leder till rätt gärningsman. Här har den särskilda företrädaren en viktig roll och ett tidigt förordnande leder till att förhör kan hållas med barnet så snart det är möjligt efter att anmälan kommit in. Vid ett interimistiskt beslut om förordnande av företrädare har denne maximalt fyra dagar för att hinna träffa samt etablera kontakt med barnet. Dessutom ska förhör och läkarundersökningar hinna ske innan vårdnadshavare underrättas om beslutet. För att det ska kunna genomföras på ett korrekt vis ska den särskilda företrädaren vinna barnets förtroende samt bilda en uppfattning om dess åsikt i situationen.¹⁸⁴ Den korta tidsfristen som uppställs i förfarandet kan leda till vissa svårigheter för företrädaren avseende dennes uppgift att skydda barnet mot fortsatta övergrepp.¹⁸⁵ Brott mot barn ska utredas men enligt Barnrättskommittén är målet inte att samtliga fall ska leda till att föräldern åtalas. De menar att åtal mot en förälder inte nödvändigtvis är i linje med barnets bästa och därför bör formella åtgärder endast vidtas om det krävs för att skydda barnet från skada och det således bedöms som barnets bästa.¹⁸⁶

¹⁸¹ Kaldal 2010, s. 60 f.

¹⁸² Kaldal & Kankaanpää Thell, s. 770.

¹⁸³ Allmän kommentar 13, p. 1, s. 4.

¹⁸⁴ Barnombudsmannen, s. 46.

¹⁸⁵ Schiratzki 2014, s. 42.

¹⁸⁶ Allmän kommentar 8, p. 40 och 41, s. 13.

Artikel 19 ska tolkas mot bakgrund av artikel 3 i barnkonventionen. Det medför att en begränsning av rättigheten såsom intrång i barnets integritet, enbart är motiverat om det är förenligt med principen om barnets bästa.¹⁸⁷ Rättigheterna enligt artikel 19 har en viss motsvarighet i svensk rätt genom straffbestämmelserna i brottsbalken. Dessa lagregler anger vilka intressen som anses som skyddsvärda och en kränkning av dessa beläggs med straff. Straffrätten kan därmed betraktas ge uttryck för en samhällsmoral eller samhällsnorm där straffbestämmelserna skyddar både vuxna och barn.¹⁸⁸ Barnets särskilda skyddsbehov i enlighet med artikel 19 i barnkonventionen, är exempel där barnperspektivet utmynnat i lagstiftningsprodukter såsom våldtäkt mot barn i 6 kap. 4 § BrB.¹⁸⁹ Ur processrättsligt hänseende kan ett rättsligt ingripande för att skydda barn även leda till att barnet får en ekonomisk kompensation för de händelser som barnet blivit utsatt för.¹⁹⁰ Straffprocessens främsta syfte är dock inte att ge det enskilda barnet skydd. Det är istället mer inriktat på att lagföra gärningsmän på ett rättssäkert sätt och visar på samhällets intresse att ingripa mot kriminaliserade gärningar.¹⁹¹ Om den lagförda personen döms till ett frihetsberövande straff kan det medföra ett visst skydd för barnet från framtida övergrepp. Dock bygger svenska rättsordningen på att barnets behov av skydd ska tillgodoses i andra rättsliga förfaranden än straffprocessen. Sådan lag som beaktar barnets rätt till skydd återfinns istället i FB, LVU och Socialtjänstlagen (2001:435) (SoL).¹⁹²

3.3.2 Principen om barnets bästa

Principen om barnets bästa kommer till uttryck i barnkonventionens artikel 3. Bestämmelsen beskrivs som en av fyra grundprinciper och utgör därmed en av de viktigaste artiklarna enligt FN:s Barnrättskommitté. De resterande grundprinciperna utgörs av artikel 2 *förbud mot diskriminering*, artikel 6 *rätten till liv* samt artikel 12 *rätten att komma till tals och uttrycka sina åsikter*.¹⁹³ Den sistnämnda beskrivs närmare i nästa avsnitt. Samtliga artiklar i barnkonventionen är lika betydelsefulla men dessa fyra grundprinciper beskrivs som vägledande för tolkning av övriga artiklar i konventionen.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Kaldal & Kankaanpää Thell, s. 776.

¹⁸⁸ Kaldal 2010, s. 46.

¹⁸⁹ A.a., s. 60 f.

¹⁹⁰ Singer, s. 247.

¹⁹¹ Andersson & Kaldal, s. 15.

¹⁹² Kaldal 2010, s. 64.

¹⁹³ Allmän kommentar 14, punkt 1 och avsnitt IV B.

¹⁹⁴ SOU 1997:116, s. 49 f.

Artikel 3 stadgar att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder där barn är inblandade och det gäller för bland annat domstolar, lagstiftande organ och administrativa myndigheter.¹⁹⁵ Den svenska översättningen av konventionstexten återspeglar dock inte helt den engelska originaltexten i denna mening. Enligt den engelska versionen ska barnets bästa endast ses som ”a primary consideration”, därmed inte ”the primary consideration” vilket således medger en avvägning mellan barnets bästa samt andra intressen.¹⁹⁶ Det som följer av denna princip är ofta aktuellt vid lagstiftningsåtgärder men det tar även sikte på tillämpningen av lagen. Barnets bästa ska vara vägledande vid åtgärder som rör barn och därför påverkar principen allt praktiskt handlande vid en rättsprocess.¹⁹⁷ Vidare förändras barnets bästa över tid och rum och varierar beroende på olika kulturer, vilket leder till att principens innebörd inte ska ses som något givet i varje fall. Med andra ord kan barnets bästa ha ett skiftande innehåll vilket är i linje med barnkonventionens grundtanke att rättigheterna är universella. På så vis är rättigheternas definition applicerbara i alla samhällen oberoende av religion, kultur eller andra särdrag.¹⁹⁸

Principen om barnets bästa i artikel 3 ansågs vid ratificeringen av barnkonventionen, utgöra en allmängiltig norm.¹⁹⁹ Domstolars hantering av principen beror på vilken ställning den har i svensk rätt. En fullständig tillämpning av principen om barnets bästa kräver ett rättighetsbaserat synsätt samt att alla aktörer deltar för att befästa barnets mänskliga värdighet och integritet. Barnrättskommittén beskriver artikeln som en materiell rättighet som är direkt tillämplig och för att ett fastställande och bedömning ska ske enligt ett rättssäkert förfarande måste det ingå en beslutsmotivering av barnets bästa i det enskilda fallet. En beslutsprocess bör innehålla utvärderingar av eventuella konsekvenser för barnet, både positiva och negativa. Motiveringen bör därmed innehålla hänsyn till detta samt uttryckligen hur barnets bästa har bedömts. Detta tar bland annat sikte på vilka kriterier som använts och hur barnets intressen vägts mot andra hänsynstaganden.²⁰⁰

¹⁹⁵ Allmän kommentar 14, punkt 1.

¹⁹⁶ SOU 1997:116, s. 120. Se även Hodgkin & Newell, s. 38 f.

¹⁹⁷ Ewerlöf m.fl., s. 35.

¹⁹⁸ SOU 1997:116, s. 122.

¹⁹⁹ A.a., s. 32 ff.

²⁰⁰ Allmän kommentar 14, punkt 5 och 6.

Schiratzki beskriver att begreppet barnets bästa är, både i barnkonventionen och i svensk lagstiftning, en allmän samt övergripande princip. Det leder till att dess innehåll fastställs i tillämpningen och att barnets bästa måste betraktas såsom ett värdeöppet rättsfaktum i rättstillämpningen.²⁰¹ Vidare framhåller Schiratzki att barnets bästa kan ses som både en *rättsprincip* och som en *rättsregel*.²⁰² Utifrån synvinkeln som rättsprincip, erhåller barnets bästa ett bredare tolkningsområde än om man betraktar det som en rättsregel. Som rättsprincip krävs ingen kodifikation utan principen kan indirekt utläsas i lagen eller dess förarbeten. Utifrån betraktelsen som rättsprincip kan barnets bästa även vägas mot andra intressen och principer som ska beaktas i rättsprocessen. Barnets bästa som rättsregel syftar istället till att lösa konkreta tillämpningsproblem och ses som handlingsdirektiv till rätten.²⁰³ Därtill kan terminologin ”*bäst för barnet*” falla inom emotiva rättsfaktum, vilket tar sikte på ett rättsfaktum som är avhängigt tolkning med ett konkretare innehåll istället för att vara deskriptivt angivet.²⁰⁴

Principen om barnets bästa ur betraktelsen som rättslig konstruktion är behäftad med flera svårigheter, bland annat begreppets materiella innebörd. Av ordalydelsen i artikeln framkommer att den medför krav på åtgärder som det offentliga ska vidta inom de konventionsanslutna staterna. En närmare rättslig definition av principens innebörd saknas. Likaså anges det inte hur principen ska uppnås.²⁰⁵ Eekelaar för fram att utrönandet av barnets bästa sker genom att kombinera vetenskaplig kunskap om barn samt beprövad erfarenhet med barnets personliga uppfattning om dennes eget bästa.²⁰⁶ Schiratzki beskriver ett ytterligare perspektiv nämligen att barnets bästa har ett samband med presumtioner i en rättsprocess, som gör det möjligt att förutspå utgången av en rättsprocess. Med presumtioner är det lättare att förutse utgången i målet och kan således uppfattas som mer rättssäkert. En nackdel med detta är dock att vissa aspekter prioriteras framför andra vilket kan leda till att bedömningar sker utifrån sedvanlig rättslig synvinkel såsom rätt eller fel. Presumtioner leder inte till öppna tolkningar av principen om barnets bästa och ger inget utrymme för en skraddarsydd bedömning av det berörda barnets situation.²⁰⁷

²⁰¹ Schiratzki 2014, s. 38.

²⁰² Schiratzki 2013, s. 35.

²⁰³ Kaldal 2010, s. 66 f.

²⁰⁴ Schiratzki 2013, s. 35.

²⁰⁵ Kaldal 2010, s. 65.

²⁰⁶ Singer 2012, s. 82 f. Se även SOU 1997:116, s. 127.

²⁰⁷ Schiratzki 2013, s. 37. Se även Schiratzki 2014, s. 38 f.

3.3.2.1 Processuella betydelsen av artikel 3 och dess påverkan för företrädaren

Artikel 3 är en bestämmelse i barnkonventionen som har särskild betydelse i förhållande till barns deltagande i rättsprocesser.²⁰⁸ Införandet av särskild företrädare för barn är ett led i att implementera barnets bästa och anpassa det till straffprocessen.²⁰⁹ I dagsläget är principen varken implementerad i rättegångsbalken, brottsbalken eller förundersökningskungörelsen.²¹⁰

Kravet att tolka svensk rätt utifrån en barnkonventionsvänlig anda medför att barns behov måste ha ett centralt utrymme i en brottsutredning och därtill få betydelse rent generellt i både poliser såväl som företrädares arbete. Det bidrar till att den polisiära utredningen måste anpassas till barnets behov och samtidigt se till att straffprocessens funktioner upprätthålls. Barnets bästa ska vara utgångspunkten i utredningsarbetet och resurser samt prioriteringar av alla inblandade yrkespersoner ska bedrivas utifrån principen. Detta kan uppfyllas genom att exempelvis barnanpassa arbetet och ta ställning till när, var och hur barnförhör förekommer och påverka såtillvida att tillvägagångssättet bestäms utifrån barnets bästa.²¹¹ Här har den särskilda företrädaren det yttersta ansvaret att verka för att åtgärder utförs på bästa sätt för barnet och måste annars agera för att säkerställa detta.

I brottmål ska barnets bästa beaktas för alla unga som kommer i kontakt med rättsväsendet som vittne eller brottsoffer, samt de situationer där barn påverkas av vårdnadshavares konflikt med lagen. Barn som brottsoffer kan få sina intressen försvarade genom en företrädare och hänsyn till barnets bästa ska ske i alla situationer och i beslut. Domstolarna måste verka för att principen beaktas i alla hänseenden, både processrättsliga som materiella. Dessutom måste domstolarna även kunna visa att en bedömning har skett på ett tillfredsställande vis.²¹²

Viktigt är att företrädaren, liksom samtliga beslutsfattare i rättsprocessen, grundar besluten utifrån ett barnperspektiv. Ett barnperspektiv tar sikte på att vuxna agerar med inlevelse, empati samt förmåga att sätta sig in i barnets situation och ser beslutsalternativ ur barnets synvinkel. Barnperspektiv kan sammantaget beskrivas som betydelsen av att vuxna ser barnet och strävar efter att förstå barnet samt vidtar åtgärder som de anser vara till barnets bästa. Med detta följer

²⁰⁸ Kaldal 2010, s. 130.

²⁰⁹ A.a., s. 60 f.

²¹⁰ A.a., s. 66.

²¹¹ A.a., s. 60 f.

²¹² Allmän kommentar 14, punkt 28 och 29.

att man ska lyssna till barnet, respektera denne som en unik individ med egna uppfattningar och rättigheter.²¹³

Utifrån barnkonventionen beskrivs barnets bästa som en grundläggande rättslig tolkningsprincip. I de fall en rättsregel kan tolkas på flera sätt, ska tolkningen som anses mest verkningsfullt tillgodose principen ha företräde. Tolkningsramarna som uppställs är de rättigheter som kommer till uttryck och värnas om i konventionen samt dess fakultativa protokoll.²¹⁴ I en rättsprocess där barnet företräds av en särskild företrädare är det således dennes uppfattning som får ett betydande genomslag i processen.²¹⁵ Barnrättskommittén påpekar dock att en vuxens bedömning av barnets bästa får aldrig åsidosätta skyldigheten att respektera alla barnens rättigheter enligt konventionen.²¹⁶

3.3.3 Barns rätt att komma till tals

En bedömning av barnets bästa ska ske med respekt för barns rätt att uttrycka sina åsikter fritt.²¹⁷ I artikel 12 i barnkonventionen fastslås att en stat måste tillförsäkra att barn som kan bilda egna åsikter, har en rätt att uttrycka detta fritt i alla olika frågor som härrör barnet. Artikeln inkluderar således alla former av rättsprocesser, både inom civilrätt och straffrätt. Bestämmelsen tillerkänner barnet en rätt till att få dess åsikter beaktade i dessa processer i relation till barnets mognad och ålder.²¹⁸ Rättigheten innebär flera olika egenskaper: öppenhet, delaktighet, demokrati, jämställdhet, kommunikation och egenmakt.²¹⁹ Det saknas en nedre åldersgräns för när ett barn har rätt att delta samt fritt få uttrycka sina åsikter. Desto fler uttrycksformer som ett barn behärskar, exempelvis musik, dans och bild, ju lättare är det för barnen att göra sina röster hörda.²²⁰ Ett syfte med artikeln är att ge barn en rätt att kunna påverka sitt liv aktivt och urskiljer sig därför från barns sårbarhet samt beroende av vuxna. Rätten att komma till tals är en markering av barnet som ett subjekt och aktör som har rätt att vara delaktig i ärenden som rör barnet.²²¹

²¹³ SOU 1997:116, s. 130 f.

²¹⁴ Allmän kommentar 14, punkt 6 c.

²¹⁵ Dahlstrand, s. 37 f.

²¹⁶ CRC/C/GC/14, p. 4.

²¹⁷ Allmän kommentar 14, punkt 43.

²¹⁸ Hodgkin & Newell, s. 155 f. Se även Singer, s. 33.

²¹⁹ Stern, s. 153.

²²⁰ Prop. 1997/98:182, s. 15f.

²²¹ Singer, s. 33.

Artikel 3 och artikel 12 kompletterar varandra då den förstnämnda innebär att förverkliga barnets bästa och artikel 12 anger ett tillvägagångssätt för att höra barnets åsikter. Dessa åsikter ska vägas in i frågor som rör barnet samt i bedömningen av barnets bästa. Det visar att en tillämpning av principen om barnets bästa inte är möjlig om kraven, som följer i rätten att bli hörd, inte uppfylls.²²²

3.3.3.1 Processuella betydelsen av art 12 och dess påverkan för företrädaren

Jämfört med artikel 3 tar förevarande rättighet direkt sikte på barnets delaktighet i processer. Utgångspunkten är barnets involvering i utredningar och rättsliga beslut som angår dem själva. Kaldal beskriver att artikeln innehåller två moment där det första är att *hänsyn ska beaktas till barnets vilja utifrån barnets ålder och mognad*. Denna del har en materiellrättslig innebörd som härleds till beslutsfattarens ansvar att ta hänsyn till barnets vilja och den betydelse det ska få i beslutet. Det andra momentet berör *hur* barnets vilja ska utredas och har således en mer processrättslig betydelse. Denna senare del syftar till att barn ska få möjlighet uttrycka sin åsikt och det ska ingå i domstolens beslutsunderlag.²²³ Båda momenten i artikel bör således även gälla för en särskild företrädare som agerar i egenskap som beslutsfattare i rättsliga frågor för barn. Dialogen och samtal mellan barnet och den särskilda företrädaren är en kontinuerlig process där utbyte av information sker med ömsesidig respekt för varandra.²²⁴ Att barn som brottsoffer deltar i straffprocessen beskrivs som en nödvändighet för ett effektivt förfarande.²²⁵

Vid en tolkning av rättigheterna i artikel 12 framkommer likheter med principen om barns rätt till själv- och medbestämmande som återfinns i svensk rätt.²²⁶ Emellertid finns en skillnad i hur barnets rätt lyfts fram i respektive instrument. Enligt barnkonventionen är rätten att bli hörd framstående som en av grundprinciperna i konventionen, medan svensk rätt reglerar barns delaktighet indirekt genom en begränsning av vårdnadshavares rättigheter. En likhet mellan reglerna är dock att en begränsning av barns inflytande i frågor som rör dem, får enbart ske om det är till barnets bästa. Därtill framhävs, både enligt barnkonventionen och svensk rätt, att en avvägning av barns rätt till delaktighet samt rätt till integritet måste ske i förhållande till vårdnadshavares rätt att besluta vad som är barnets bästa.²²⁷ Eftersom en särskild företrädare

²²² Allmän kommentar 14, punkt 43. Se även CRC/C/GC/12, p. 70, s. 15. Se även Kaldal & Kankaanpää Thell, s. 775.

²²³ Kaldal 2010, s. 130 f.

²²⁴ CRC/C/GC/12, p. 3, s. 3.

²²⁵ Resolution 2005/20, s. 1.

²²⁶ Se 6 kap. 11 § FB.

²²⁷ Kaldal m.fl. 2017, s. 6 f.

övertar vårdnadshavarens beslutanderätt i aktuella rättsfrågor, tillkommer samma ansvar på denne att tillvarata barnets rätt till delaktighet och information i förhållande till barnets ålder och mognad.

En förutsättning för att en individ ska få ett reellt inflytande är att denne erhåller en skyldighet eller rättighet att agera självständigt i domstolsprocessen.²²⁸ Den särskilda företrädarens uppgift att ta hänsyn till barnets vilja, i förhållande till barnets ålder och mognad, resulterar inte i att den unge erhåller en formell bestämmanderätt. Istället ger reglerna uttryck för att både myndigheter och företrädare måste, i takt med stigande ålder och utveckling, ha en skyldighet att ta större hänsyn till barnets önskemål och synpunkter. Trots detta förefaller bestämmanderätten att i formellt hänseende kvarstå hos den särskilda företrädaren, som avgör frågor om exempelvis utredningsåtgärder efter att ha samtalat med barnet.²²⁹ I målet HFD 2014 ref 38 uttalade domstolen att en ställföreträdare till ett barn i ett LVU-mål, ska ta hänsyn till barnets vilja att överklaga ett beslut. Om barnet har uppnått viss ålder samt mognad och ger ett klart uttryck för viljan att överklaga, ska företrädaren beakta detta även om denne är av en annan uppfattning.²³⁰ De processhandlingar som en särskild företrädare vidtar blir bindande för barnet. Detta medför att om företrädaren, genom vårdslös eller oprofessionell processföring, riskerar att skada barnets rättigheter och intressen i processen. Domstolen är i princip begränsad till att påverka företrädarens agerande i processen genom materiell processledning. Det innebär att det saknas legala möjligheter för barn att styra en särskild företrädarens processföring genom att ge instruktioner eller viljeyttringar.²³¹ Singer ifrågasätter huruvida hänsynen till barnets vilja, såsom den kommer till uttryck i den svenska rättstillämpningen, egentligen speglar synen på barn som framkommer i barnkonventionens artikel 12. FN:s barnrättskommitté ger följaktligen barn en rätt att själva påverka sitt liv och denna rätt ska inte enbart härledas ur barnets sårbarhet samt beroende av vuxna. Barnkonventionens artikel 12 resulterar i en markering av barn som subjekt samt aktör och har rätt att delta i olika processer som rör barnet.²³² Forsman betonar att det svenska synsättet skiljer sig från den generella uppfattningen, som kommer till uttryck i forskning och inom barnrättsområdet, gällande hur företrädare för barn ska föra fram barnets åsikt. Den generella uppfattningen framhäver vikten av att företrädare tillhandahåller information till barnet och förklarar vilka konsekvenser som kan följa av barnets vilja i beslut.

²²⁸ Kaldal 2010, s. 127 f.

²²⁹ Singer, s. 275.

²³⁰ HFD 2014 ref 38. Se även RÅ 2006 ref 10 och Prop. 1994/95:224, s. 57.

²³¹ Kaldal 2010, s. 128.

²³² Singer 2012, s. 79 ff.

Sverige, å andra sidan, verkar särskilt benägna att företrädare för barn istället ska agera utifrån barnets bästa. Det här synsättet har ifrågasatts då det kan medföra att särskilda företrädare omedvetet styrs av sina egna åsikter av vad som är barnets bästa.²³³

I svensk rätt har åklagare åtalsplikt enligt 20 kap. 6 § RB för de flesta brotten. Om det finns tillräckliga bevis och det samtidigt går att bevisa vem gärningspersonen är för ett brott, föreligger en skyldighet för åklagaren att väcka åtal. Det leder till att barnets inställning inte kan tillmätas någon betydelse för hur utredningen bedrivs eller om åtal ska väckas. Är den tilltalade skyldig till brott finns däremot ett visst utrymme för att beakta barnets intresse i samband med val av påföljd. Den absoluta åtalsplikten är ett resultat av samhällets reaktion och nolltolerans för våld mot barn, något som kan anses ligga i barnets intresse.²³⁴

I rättigheten som följer av artikel 12 kan det tolkas in ett ytterligare kriterium i form av rätt till information. För att barn ska kunna uttrycka sina åsikter fritt måste det föregås av tillgång till fullständig och korrekt information inför ett beslut. Denna del är något som måste uppmärksammas av den särskilda företrädaren som bör se till att beskriva olika beslutsalternativ samt vilka konsekvenser som kan följa av ett beslut.²³⁵ Barn har en rätt att avstå från att beakta dess rättighet att komma till tals. Det är ett val av barnet om denne vill uttrycka sina åsikter, inte en skyldighet.²³⁶ Här har den särskilda företrädaren en uppgift att tillhandahålla all information samt rådgivning som krävs för att nå ett beslut som ligger i linje med barnets bästa.²³⁷ Företrädaren kan även informera om vilken roll barnet i fråga har som brottsoffer, hur ett förhör genomförs, var och när barnet kommer höras, vilka stödmekanismer och skyddsåtgärder som finns.²³⁸ Barn som är brottsoffer måste få möjlighet att utöva dess rätt att uttrycka sina åsikter fritt. *Fritt* innebär att barnet inte får utsättas eller manipuleras för påtryckningar eller otillbörlig påverkan. Det är dessutom kopplat till barnets individuella perspektiv där dess egna åsikter ska uttryckas och inte andras.²³⁹ Barn som är brottsoffer ska bli hörda med hjälp av relevanta frågor om det aktuella fallet och därtill fritt få uttrycka eventuella åsikter eller oro angående sitt deltagande.²⁴⁰ Vid utrönande av barnets vilja föreligger

²³³ Forsman, s. 10.

²³⁴ Andersson & Kaldal, s. 16.

²³⁵ CRC/C/GC/12, p. 25, s. 8.

²³⁶ A.a., p. 16, s. 6.

²³⁷ Allmän kommentar 12, p. 15 och 16.

²³⁸ A.a., p. 64.

²³⁹ A.a., p. 22.

²⁴⁰ Allmän kommentar 12, p. 63.

det dessutom ett professionellt ansvar för personen som samtalar med barnet då den måste tillse att barnet får möjlighet att kommunicera sin syn på situationen utan att åläggas någon form av ansvar för att lösa det.²⁴¹

Utläsandet av artikel 12 medför dock vissa oklarheter. Exempelvis behandlas inte vilka faktorer, utöver barns ålder och mognad, som bör utredas och vägas in vid beaktande av barns vilja. Därtill framgår det inte av artikeln hur tolkningen av barnets vilja går till eller vem som ska göra det. Artikeln behandlar inte heller hur riskfaktorer ska utredas eller osäkerhet kring huruvida barnet gör uttryck för dennes verkliga vilja. Samtliga av dessa faktorer ingår emellertid i en bedömning av barnets bästa enligt artikel 3.²⁴²

²⁴¹ Schiratzki 2013, s. 163.

²⁴² Kaldal 2010, s. 132.

4 Analys

En fråga som återkommer i diskussioner om barns rättigheter är om barns rätt ska behandlas utifrån syftet att skydda barn, respektera dennes vilja eller om barns autonomi är grundtanken. Barns rättigheter kan ha olika syften beroende på situationer och i den särskilda företrädarens roll, kan ett ansvar finnas att beakta alla dessa delar. Företrädarens uppdrag bottnar dels i att skydda barn från brott, genom att möjliggöra att utredningsåtgärder kan vidtas. Deras företrädarroll ska utgå från vad som är bäst för barnet, vilket i sig innebär att barnets åsikter och vilja ska beaktas vid beslut. Sist men inte minst är barns autonomi, dess möjligheter att påverka en rättsprocess, utifrån betraktelsen att barn erhåller självständiga rättigheter trots att dess rättshandlingsförmåga sker via en ställföreträdare.

Även om barn förklaras som autonoma rättighetsbärare, kan ett förordnande om särskild företrädare ändå bidra till ett synsätt på barn med bristande autonomi. I en rättsprocess och där vårdnadshavare inte är ställföreträdare, har barn ingen självklar självständighet. De saknar möjligheter att fatta självständiga beslut och leda processen framåt. Istället är det företrädaren som har befogenhet att besluta om utredningsåtgärder, även om hänsyn ska tas till barnets vilja. För små barn, som inte kan ge uttryck för sin egen vilja, resulterar det i en tydligare syn på bristande autonomi såsom rättighetsbärare. Å andra sidan syftar den särskilda företrädaren till att skydda barn från fortsatt utsatthet, vilket leder till att dess skyddsperspektiv kan betraktas som viktigare i dessa sammanhang. En särskild företrädare är bara aktuellt i de situationer då de finns en klar misstanke om brott och kan således inte helt jämföras med andra sammanhang där barn som rättighetsbärare diskuteras.

En särskild företrädare för barn är en person som är kvalificerad för uppdraget och har utbildning som resulterar i att de kan tillvarata barnets rättigheter som annars tillhör vårdnadshavarna. I deras uppgifter ingår bland annat att besluta huruvida barnet ska delta i utredningsåtgärder eller ej. De ska uttryckligen utgå från vad som är barnets bästa och detta ska baseras på varje enskilt fall. Dock visar exempelvis Advokatsamfundets riktlinjer att det råder en presumtion att det ligger i barnets intresse att utredningsåtgärder vidtas. Denna utgångspunkt ska följas av företrädaren även om barnet kan uppvisa stark rädsla inför en åtgärd, då hänsyn ska tas till att detta obehag kan vara lindrigare senare. Detta resonemang kan betraktas som en generell presumtion för företrädarens handlande, som i sig motiverar att utredningsåtgärder ska vidtas trots att det är motstridigt med barnets vilja. Vidare lyfter Advokatsamfundets riktlinjer

att en anledning till att ej samtycka till läkarundersökning, är då bevisläget är oklart och eventuellt brott mot barnet kan ifrågasättas. Dessa resonemang skiljer sig från förarbetena till LSF. Där betonas istället att en företrädare inte ska bedöma behovet av en utredningsåtgärd baserat på bevisläget. Advokatsamfundets tes stöds dock av Barnombudsmannen som menar att man ska väga behovet och intresset av bevisupptagning mot barnets intresse att undvika att återuppleva traumatiska minnen vid ett förhör. Likaså förtydligas detta synsätt i ett disciplinbeslut från Advokatsamfundet 2008, där en företrädare samtyckt till läkarundersökning av ett barn trots att mindre ingripande åtgärder fanns. Samtliga av dessa aspekter knyter an till företrädarens behovsanalys av att vidta utredningsåtgärder och bottnar i vad som utgör barnets bästa. Här bör utgångspunkten vara det enskilda barnet och således kan presumtioner i dessa fall bli missvisande, även om presumtioner talar för en ökad rättssäkerhet. Precis som Schiratzki beskriver leder presumtioner inte till öppna tolkningar av principen om barnets bästa och ger inget utrymme för en skräddarsydd bedömning av det berörda barnets situation. Det enskilda barnet är unikt i varje fall och en utförlig behovsanalys ska vidtas av företrädaren i samtliga fall för att kunna göra en bedömning av barnets bästa.

Även om presumtioner kan påverka företrädarens bedömning till utredningsåtgärder, är det emellertid ett faktum att utredning måste vidtas för att säkra bevisläget inför en eventuell rättsprocess. Övergrepp mot barn uppdragas ibland efter att viss tid har passerat, vilket resulterar i att en läkarundersökning vid denna tid inte kan bidra till ytterligare bevis. Det bör därmed ses som en bidragande anledning till att förhör med barn fyller en viktig funktion i processens gång. Om den särskilda företrädaren medverkar till dessa åtgärder kan det således vara avgörande för barnet i fråga, samtidigt som åtgärden kan få genomgripande konsekvenser även för den misstänkta för brottet. Att en företrädare agerar passivt vid utredningsåtgärder kan få betydande konsekvenser för bevisprövningen i målet. Den rättsliga processen med barn i brottmål skiljer sig åt från ärenden där parter i målet utgörs av vuxna. Barn är i ett särskilt utsatt läge, inte minst då barnets utsaga vanligtvis spelas upp i domstolen som ett videoförhör. Kvalitén på barnets polisförhör får därmed en central betydelse för bevisprövningen och det ställs krav på att företrädaren agerar i linje med detta och säkerställer att en hög nivå efterlevs. Som omnämnts tidigare finns flertalet aspekter som påverkar ett barns förmåga att återberätta en utsaga med den trovärdighet som krävs i en domstol. Det är dessa parametrar som en särskild företrädare bör utgå ifrån och ställa krav på barnanpassade utredningssituationer både utifrån miljön och platsen för åtgärden, till kompetensen hos förhørsledare. En företrädare måste ingripa när bister uppmärksammas i åtgärder för att kunna säkerställa möjligheterna för trovärdig och hög nivå

av bevisupptagningar. Ett agerande är även motiverat för att skydda det enskilda barnet och allt knyter an till att företrädarens agerande styrs till fullo utifrån barnets bästa.

Utifrån syftet att möjliggöra och säkra bevisning vid misstanke om att barn blivit utsatta för brott, finns möjligheten att förordna en särskild företrädare genom ett interimistiskt beslut. I dagsläget finns fyra dagar till förfogande och viss tid går till spillo i inledningsskedet till domstolens handläggning och förordnande av en företrädare. Tidsfristen bör betraktas som samhällets möjlighet att vidta utredningsåtgärder i de fall man misstänker att en vårdnadshavare utsatt ett barn för brott och kan påverka barnet under en eventuell utredning. Från flera håll efterfrågas en längre tidsfrist för detta förfarande. Det bör vara förenligt med barnets bästa att man i dessa fall får möjlighet att säkra bevisning med det grundläggande syftet att skydda barn mot eventuella framtida brott. Undersökningar visar även att i de fall där en skyndsam utredning sker, är barn i större omfattning benägna att berätta om brott i förhör. Som motargument till en förlängd tidsfrist finns föräldrarnas rätt till skydd för privatliv och en inskränkning i detta utgör ett kränkande ingrepp i deras rättighet. Detta måste dock ställas i proportion till det utsatta barnet i fråga. Utifrån en särskild företrädarens synvinkel, vars uppdrag är att tillvarata barnets intressen istället för föräldrarna, måste de få tid att lära känna barnet och få möjlighet till att höra barnets åsikter och inställning till utredningsåtgärder. Därtill har företrädaren ett betydelsefullt uppdrag att verka som stöd för barnet under processen och ställer därför krav på att det funnits tid och möjlighet att knyta an ett förtroende hos barnet. I praktiken sker förloppet förhastat och i många fall är det inte ens företrädarens som hämtar barnet i skola eller förskola. Det framkommer i studier att det i vissa fall saknas möjlighet för företrädaren att interagera med det utsatta barnet innan det är fråga om eventuella utredningsåtgärder såsom förhör eller läkarundersökning. Det kan resultera i en svår situation för företrädaren att uppfylla sitt åtagande att bedöma vad som är bäst för ett helt okänt barn, vilket kan vara en orsak till att företrädare agerar passivt under processens gång.

För att utröna vad principen om barnets bästa innebär i en särskild företrädarens uppdrag, måste ett mångfacetterat tolkningsarbete ske i varje enskilt fall. Det kan därför kritiseras för att vara rättsosäkert i den mening att begreppet kan tolkas ur olika synvinklar och kan därmed anpassas till flera olika lösningar. Risken finns att det medför en vaghet vid användandet av barnets bästa, då det är svårt att garantera att utgångspunkten är barnets intressen när lösningar alltid kan motiveras så att de faller in under principens innebörd. Detta bidrar till att principen om barnets bästa betraktas som en rättsprincip med låg förutsebarhet, och kan betraktas som problematiskt

ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Det resulterar i ytterligare krav på företrädarrollen som har till uppgift att tolka barnets bästa, att arbeta för att få barnets eget perspektiv över situationen, för att på så vis få underlag till grund för ett beslut. Barn har utvecklat en förmåga att kommunicera ifrån tidig ålder vilket visar på dess kompetens och möjlighet att få rätten att komma till tals. Barn är experter på sin situation och sitt liv, därför måste deras åsikter tillmätas stor vikt för att säkerställa att barnets bästa beaktas i alla fall. Faktorer som påverkar vilken betydelse som barns vilja får, är barnets ålder och mognad. Barns möjlighet till medbestämmande kan emellertid anses som ringa, då en särskild företrädare alltid kan stödja sitt beslut med att det är förenligt med barnets bästa. Precis som Singer för fram finns en tveksamhet om svenska rättstillämpningen tar hänsyn till barnets vilja på det vis som artikel 12 i barnkonventionen beskriver rättigheten. Det är med andra ord osäkert i vilken mån som företrädare gör mognadsbedömningar i praktiken. För att säkerställa att ett hänsynstagande tas till både barnets bästa samt barnets rätt att komma till tals, bör en företrädare i sitt uppdrag kunna motivera vilka aspekter och avvägningar som ligger till grund för sitt beslut.

En särskild företrädares roll, såsom ställföreträdare för barn, är ett helt fristående åtagande med uppdrag att besluta i frågor som rör barnet och ska grunda sin uppfattning i vad som är bäst för barnet. Till skillnad från ställföreträdare i LVU-mål behöver en särskild företrädare inte klarlägga barnets inställning i frågor inför domstolen. Barnets vilja och rätten att komma till tals i rättsprocesser, utgör en grundläggande rättighet för barn. Problem kan dock uppstå i processuella sammanhang när det saknas transparens som tydliggör barnets vilja, då det åläggs ett tungt ansvar på företrädaren att tolka barnets intressen och åsikter utifrån barnets bästa. Bedömningarna är ytterst komplexa och subjektiva, vilket ställer krav på en företrädares lämplighet att hantera detta och även erfarenheten av att kunna förstå och kommunicera med barn. Barn behöver inte alls reagera som vuxna gör och en utebliven känslomässig reaktion betyder inte att barnet inte tar skada eller lider men av åtgärden. Avsaknad av krav på transparens och motiveringar från företrädarens sida, leder till en osäkerhet till vilken grad barnets rätt och barnets bästa tillvaratas i rättsprocesser i praktiken. Uppdraget som särskild företrädare i Sverige styrs av vad som är barnets bästa och det synsättet skiljer sig från den generella utgångspunkten i forskning och barnrätt, som istället betonar att företrädare ska framföra barnets vilja. Forsman betonar att företrädarens uppdrag enligt svensk rätt kan ifrågasättas då det medför en risk att företrädare omedvetet för fram sina åsikter om vad som utgör barnets bästa, istället för det objektivt bästa för barnet. Det är ostridigt att en företrädares uppdrag i många fall innebär svårigheter att tolka barn med alltifrån korta tidsfrister, ålder och

mognadsbedömningar till intressekonflikter. För att kunna tillförsäkra att ett utsatt barns rättigheter beaktas bör dess åsikter i frågor tillkännages inför domstolen.

Det förekommer även en skillnad mellan ställföreträdare i LVU-mål och uppdraget som särskild företrädare för barn i frågan om barnets möjlighet att påverka processen. I LVU-mål tillerkänns barns vilja, enligt artikel 12 i barnkonventionen, ett stort utrymme då praxis uttalat att barn har en möjlighet att överklaga ett beslut genom sin ställföreträdare. Detta är aktuellt om barnet i fråga har uppnått en sådan ålder och mognad att den har insikt och förståelse för sitt handlande. En särskild företrädare för barn ska agera med stöd av barnets bästa och detta påverkar även situationen i samband med ett överklagande. Ett led i att bedöma barnets bästa, som omnämnts tidigare, inkluderar ett hänsynstagande till barnets vilja och frågan är vilken tyngd barnets åsikt ska tillmätas i företrädarens agerande. Högsta förvaltningsdomstolen resonerar i sina domskäl att det är viktigt att barn får en möjlighet att vara delaktiga i processen, i linje med vad som föreskrivs i artikel 12 i barnkonventionen.²⁴³ Båda ställföreträdarrollerna har till uppgift att tillvarata barns rättigheter i rättsliga frågor och således bör det även kunna betraktas som att barn har en möjlighet att överklaga ett beslut, som går denne emot, genom sin särskilda företrädare. Det kan medföra att en särskild företrädarens uppdrag inte är helt avhängigt vad som utgör barnets bästa. Detta rättsfall möjliggör att barnets vilja, baserat på barnets mognadsgrad, kan få företräde framför barnets bästa. En särskild företrädarens uppdrag enligt svensk rätt ska styras av barnets bästa och det uppfylls även i situationen om företrädaren för fram sin bedömning, separerad från barnets åsikt, om dessa meningar är motstridiga.

Ett förordnande av särskild företrädare blir aktuellt när det finns skäl att anta att brott har begåtts. Ett lågt ställt krav men brottet i fråga måste föranleda fängelse som påföljd. Enligt svensk rätt ska en företrädare förordnas när kriterierna är uppfyllda, dock finns ett alternativ som hindrar barn från att förordnas en oberoende ställföreträdare. Om en särlevande vårdnadshavare kan betraktas kunna tillvarata barnets intressen under rättsprocessen, kan åklagaren ansöka om att denne ensam företräder barnet. Detta kan anses ligga i linje med barnets bästa då en förälder ofta utgör en trygghetsperson för barnet. Emellertid kan det även innebära att barnet hamnar i en utsatt position mellan föräldrarna. I ett tidigt stadium kan det vara svårt att utläsa huruvida en förälder kan befaras vara lojal mot den misstänkte personen. Likaså bör det betraktas som att ett juridiskt ombud har större möjligheter att påverka

²⁴³ HFD 2014 ref 38.

utredningsprocesser då de har kunskap om vilka adekvata avvägningar och anpassningar som finns vilket bidrar till bästa möjliga stöd för barnet. En ytterligare risk, som kan vara direkt oförenlig med barnets bästa, är att vårdnadshavarens kan motsätta sig att åklagaren för en skadeståndstalan i målet. Det kan finnas skäl till att se över denna bestämmelse och enbart i undantagsfall förordna en förälder som ensam ställföreträdare för att i största möjliga mån ge barnet en chans att få dess rättigheter tillvaratagna. En särskild företrädares uppdrag sträcker sig enbart till de rättsliga frågorna i processen och således kvarstår det resterande skyddet hos föräldrarna.

För att kunna utreda hur reglerna vid ett förordnande av särskild företrädare överensstämmer med praktiken, genomfördes en undersökning där rättsliga instanser som är delaktiga i förfarandet tillfrågades om dess tillvägagångssätt. Utifrån den undersökningen kan det konstateras att reglerna som följer av LSF efterlevs i viss utsträckning. Förordnanden sker genom åklagares begäran till tingsrätten som i sin tur utser en företrädare utifrån uppdragslistor. Av undersökningen framgår det att flera domstolar i Stockholmsregionen utgår ifrån Advokatsamfundets namnlistor vid val av företrädare. Utifrån Advokatsamfundets svar kan det dock konstateras att det inte sker någon kontroll av kompetens eller lämplighet som framgår av 5 § LSF, för att få vara med på uppdragslistan för särskilda företrädare. Det utelämnas istället till respektive företrädare att göra den lämplighetsbedömningen, något som leder till en subjektiv bedömning av sin egen förmåga. Samfundet menar att det följer av etiska riktlinjer att man inte åtar sig uppdrag man inte är kompetent för. De hänvisar till att det åligger domstolen att pröva företrädarnas kompetens och lämplighet. Emellertid visar undersökningen att exempelvis en tingsrätt betraktar alla advokater och biträdande jurister på advokatbyråer som lämpliga. Således sker förordnanden i praktiken utifrån ett handläggningsförfarande som överensstämmer med svensk rätt utifrån åklagares ansökan. Likaså finns möjligheten till en skyndsam handläggning vid interimistiska beslut men problem uppstår i samband med val av särskild företrädare.

Undersökningen som genomfördes inbegriper inte samtliga instanser i Sverige och det leder till att generella slutsatser, som tar sikte på det svenska rättssystemet som helhet, ej kan dras. Trots detta synliggör det ändå brister vid säkerställandet av lämplighetskravet i samband med förordnanden hos några domstolar. Hur övriga tingsrätter utreder företrädares lämplighet är fortfarande oklart. Även Barnombudsmannens enkätundersökning indikerar att den rättsliga tillämpningen, gällande lämplighetskrav samt kompetens, i praktiken inte realiserar. De

tveksamheter som i detta fall identifierats kan motivera en mer utförlig och övergripande undersökning av samtliga domstolars bedömningar för att säkerställa att förfarandena är i linje med svensk rätt.

5 Slutord

Införandet av den särskilda företrädaren syftar i grunden till att öka barns möjlighet att få sina rättigheter beaktade i situationer då de kan ha fallit offer för brott. En oberoende rättslig företrädare för barn är ett sätt för samhället att skydda barn från utsatthet. Det är helt klart att införandet påvisar ett tydligt ställningstagande för att stärka barns rätt men det framgår även, både från kritik i studier och i min undersökning inledningsvis, att det föreligger vissa problem och oklarheter med rollen som särskild företrädare. Trots det angivna lämplighetskravet i 5 § LSF, finns svårigheter kring säkerställandet av detta i praktiken. Att förordna företrädare i turordning utifrån en lista från A-Ö bör anses som ett tillvägagångssätt som istället fokuserar på att förmedla uppdrag på ett rättvist plan mellan jurister. Likaså kan Advokatsamfundets uppdragslistor medföra vissa oklarheter. Genom att tillhandahålla listor på företrädare där uppdragstagare själva gör en bedömning av sin kompetens, finns utrymme för subjektiva bedömningar som inte alltid speglar verklighetsbilden. Frågan är även om samtliga jurister är medvetna om den komplexitet som följer av dessa uppdrag och den särskilda kompetens som krävs vid utförande av uppdragen. Precis som samfundet poängterar är det dock domstolen som i slutändan ska genomföra en bedömning och i de fall handläggare utgår från uppdragslistorna finns en risk att olämpliga företrädare förordnas.

Dagens förordnanden och val av företrädare utgår inte från att förmedla uppdrag till den person som är mest lämpad till rollen. Barns grundläggande rätt att skyddas från utsatta situationer riskeras att inte realiseras såtillvida åtgärder inte vidtas kring kompetenskrav av den särskilda företrädaren för barn. Utan att lämpligheten och kunskapen hos företrädarna kontrolleras och säkerställs i större utsträckning, kan man inte anse att barns rättigheter skyddas i den mån som samhället ansvarar för. Därför bör en generell kartläggning göras utav domstolars handläggning och val av särskild företrädare. Den gemensamma utgångspunkten borde ta sikte på att utsatta barn företräds av den mest kompetenta företrädaren som finns tillgänglig vid tiden för förordnanden. Det bör förtydligas vilka kompetenser och egenskaper som utgör krav för att få agera som företrädare och dessa krav ska därefter säkerställas och efterlevas i praktiken. En examen från juristutbildningen, en anställning vid en advokatbyrå eller en egen bedömning av sin kompetens är inte tillräckliga krav för uppdraget som särskild företrädare. Deltagande i enstaka kurser som tillhandahålls av Advokatsamfundet leder inte heller till den lämplighet som bör eftersträvas. Tyngdvikt ska ligga på personens egenskaper, tidigare erfarenheter och förmågan att kommunicera och skapa förtroende hos barn. Svårigheten kvarstår dock gällande

vem som ska genomföra prövningen och hur en bedömning ska gå till. Detta är något som behövs undersökas vidare. Det kan vara aktuellt att se över och utveckla de utbildningsinsatser som finns för att fler ska ha möjlighet att uppnå den kunskap och lämplighet som krävs. Juridiken kan behöva samverka med andra vetenskaper, exempelvis psykologi, för att främja att kunskaper om barn och barns utveckling uppnås. Redan i den juridiska grundutbildningen kan det vara passande att upplysa om företrädarrollen med syfte att förmedla förståelse för uppdragets innehåll och den komplexitet som medföljer.

Barnets bästa som är den styrande principen vid företrädarnas beslut utgör också ett rättsosäkert moment, särskilt om det inte säkerställs att bedömningen sker av kompetenta personer och genom motiverade beslut. Det bör utgöra ett krav att en särskild företrädare för fram sin åsikt om barnets bästa och om den skiljer sig från barnets inställning, ska detta framkomma och överlämnas till domstolen att besluta. Passivt handlande under förfarandets gång leder till att en företrädare varken utnyttjar sin juridiska kompetens eller sin förmåga att kommunicera med barn. För att motverka detta beteende och förhindra eventuella oklarheter bör det därför tydliggöras vad som ingår i en särskild företrädarens uppdrag. Det är tillsynes problematiskt att dagens företrädare agerar utan någon vidare insyn eller granskning. Det resulterar i en rättsosäkerhet som inte är förenlig med barns rättigheter och det skydd som samhället ansvarar för i rättsprocesser. Sammantaget kan det konstateras, genom en samlad bedömning av vad som framkommit i förevarande uppsats om en särskild företrädarens uppdrag, att åtagandet innefattar svåra avvägningar och komplexa situationer. Att arbeta utifrån barnets bästa förutsätter att rätt person förordnas för uppdraget och det är naturligt att alla inte är rätt för detta. Lagen om LSF identifierar viktiga problem och uppställer krav som är relevanta för uppdraget som företrädare. Problem uppstår när det förekommer en osäkerhet kring huruvida förordnanden i praktiken överensstämmer med lagen och resulterar i att lagens ändamål inte alltid uppfylls. Det är en svår uppgift att säkerställa företrädarens lämplighet men det måste ske på ett noggrant vis för att öka rättssäkerheten kring att barns rätt tillvaratas i rättsprocesser. I dagsläget finns en risk att det förordnas företrädare till utsatta barn som inte är kompetenta för uppgiften. Den som lider störst skada av det är det enskilda barnet i fråga.

6 Källförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet

SOU 2000:77 Omhändertagen: Samhällets ansvar för utsatta barn och unga

SOU 2007:6 Målsägandebiträdet: Ett aktivt stöd i rättsprocessen

SOU 2013:2 Patientlag

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag

Departementsserie

Ds 2011:37 Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen: en kartläggning

Propositioner

Proposition 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Proposition 1983/84:187 om utredning av brott av barn under 15 år

Proposition 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter

Proposition 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals

Proposition 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige

Proposition 1998/99:133 Särskild företrädare för barn

Proposition 2009/10:232 Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige

Proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga

Proposition 2013/14:106 Patientlag

Myndighetspublikationer

Rapport från riksdagen 2005/06:RFR2 Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

Rättsfall

Avgöranden från Europadomstolen

Lindqvist mot Sverige, 26304/95, 22 oktober 1997

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 2004 s. 417

NJA 2011 s. 381

Avgöranden från Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 2006 ref 10

HFD 2011 ref 78

HFD 2014 ref 38

Avgöranden från Hovrätterna

RH 2006:20

Övrig litteratur

Andersson, Malou och Kaldal, Anna, *Barn som utsätts för våld inom familjen: Kartläggning av brottmålsavgöranden från tingsrätt*, Juridiska institutionen Stockholms universitet, 2014 [cit. Andersson & Kaldal].

Bernitz, Ulf (red.), *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014 [cit. Bernitz].

Bring, Thomas & Diesen, Christian, *Förundersökning*, 4 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2009 [cit. Bring & Diesen].

Cederborg, Ann-Christin (red.), *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Polisförhör av barn: en studie av 193 polisanmälda ärenden*, Socialstyrelsen, Stockholm, 1999 [cit. Cederborg].

Dahlstrand, Lotta, *Barns deltagande i familjerättsliga processer*, Juridiska fakulteten, Uppsala, 2004 [cit. Dahlstrand].

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015 [cit. Danelius].

Diesen, Christian & Sutorius, Helena (red.), *Sexuella övergrepp mot barn: expertrapport. Den rättsliga hanteringen*, Socialstyrelsen, Stockholm, 1999 [cit. Diesen & Sutorius].

Edelstam, Henrik, *Om rättsintyg: några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott*, JT Nr 1 1997/98, s. 86-117 [cit. Edelstam].

Eekelaar, J. (1994). The interests of the child and the child's wishes: The role of dynamic self-determinism. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 8(1), 42-61 [cit. Eekelaar].

Ekelöf, Per Olof, Pauli, Mikael & Edelstam, Henrik, *Rättegång. H. 2*, 9 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015 [cit. Rättegång II].

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael, *Rättegång. H. 5*, 8 uppl., Norstedt, Stockholm, 2011 [cit. Rättegång V].

Eklund, Hans & Lindell, Bengt, *Straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 2005 [cit. Eklund & Lindell].

Ewerlöf, Göran, Sverne, Tor & Singer, Anna, *Barnets bästa: om föräldrars och samhällets ansvar*, 5 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2004 [cit. Ewerlöf m.fl.].

Feuk, Lena, Vem hjälper barn att få komma till tals?, i *Barnrätt: en antologi*, (red. Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiweka), Norstedts juridik, Stockholm, 2014 [cit. Feuk].

Forsman, Maria, Chapter 11: The Swedish Special Representatives for Children and their Role in Barnahus, i *Investigating Crimes against Children: Exploring the Nordic Barnahus Model*, (red. Johansson, S., Stefansen, K., Bakketeig, E & Kaldal, A.), Palgrave Publishers (in press 2017) [cit. Forsman].

Hodgkin, Rachel & Newell, Peter, *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child: prepared for UNICEF*, Fully rev. third ed., UNICEF, New York, 2007 [cit. Hodgkin & Newell].

Jareborg, Nils, Rättsdogmatik som vetenskap, SvJT 2004, s 1 [cit. Jareborg].

Kaldal et al., *Barnahusutredningen 2010*, Jure, Stockholm, 2010 [cit. Kaldal m.fl. 2010].

Kaldal et al., Chapter 10: Children's right to information in Barnahus, i *Investigating Crimes against Children: Exploring the Nordic Barnahus Model*, (red. Johansson, S., Stefansen, K., Bakketeig, E & Kaldal, A.), Palgrave Publishers (in press 2017) [cit. Kaldal m.fl. 2017].

Kaldal, Anna & Kankaanpää Thell, Emelie, *Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga, Del 1: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?*, JT Nr 4 2015/16, s. 767-781 [cit. Kaldal & Kankaanpää Thell].

- Kaldal, Anna, *Parallella processer: en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2010 [cit. Kaldal 2010].
- Kaldal, Anna, *Child-friendly justice: regional activity in the baltic sea region*, Council of Europe, 2015 [cit. Kaldal 2015].
- Kleineman, Jan, Rättsdogmatisk metod, i *Juridisk metodlära*, (red. Korling, Fredric & Zamboni, Mauro), Studentlitteratur, Lund, 2013 [cit. Kleineman].
- Landberg, Åsa och Svedin, Carl Göran, *Inuti ett Barnahus: En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter*, Rädda barnen, Stockholm, 2013 [cit. Landberg & Svedin].
- Lansdown, Gerison, *Can you hear me? The right of young children to participate in decisions affecting them. Working Paper 36*, Bernard van Leer Foundation, The Hague, The Netherlands, 2005 [cit. Lansdown].
- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 8 uppl., Iusté, Uppsala, 2015 [cit. Lehrberg].
- Leviner, Pernilla, *Rättsliga dilemman i socialtjänstens barnskyddsarbete*, Jure, Stockholm, 2011 [cit. Leviner].
- Mattsson, Titti, *Barnet och rättsprocessen: rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, Lund, 2002 [cit. Mattsson].
- Moston, Stephen, & Engelberg, Terry (1992). The effects of social support on children's eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 6(1), 61-75 [cit. Moston & Engelberg].
- Renfors, Cecilia & Sverne Arvill, Ebba, *Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd: en kommentar*, 3 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012 [cit. Renfors & Sverne Arvill].
- Sandgren, Claes, *Om empiri och rättsvetenskap (del I)*, JT Nr 3 1995/96, s. 726–748 [cit. Sandgren 1995].
- Sandgren, Claes, *Är rättsdogmatiken dogmatisk*, Tidsskrift for Rettsvitenskap, TfR, 2005, 118.4–5: 648–656 [cit. Sandgren 2005].
- Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015 [cit. Sandgren 2015].
- Schiratzki, Johanna, *Föräldraansvar i välfärdsrätten: om vårdnad, vårdnadstvister och barnskydd*, Norstedts juridik, Stockholm, 2013 [cit. Schiratzki 2013].

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 5 uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014 [cit. Schiratzki 2014].

Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 6 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012 [cit. Singer].

Singer, Anna, Alla talar om barns rätt i *Rätt, social utsatthet och samhälleligt ansvar: festskrift till Anna Hollander*, Norstedts juridik, Stockholm, 2012 [cit. Singer 2012].

Stern, Rebecca, *The child's right to participation: reality or rhetoric?*, Department of Law, Uppsala University, Uppsala, 2006 [cit. Stern].

Sutorius, Helena, *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2 uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014 [cit. Sutorius].

Svensson, Gustav, *Barns bestämmanderätt i medicinska frågor*, JT Nr 4 2005/06 [cit. Svensson].

Övrigt

Advokatsamfundets kompletterande promemoria om uppdrag för svaga eller utsatta klienter, 2016 [cit. Advokatsamfundets promemoria 2016].

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 8 (2006), Barnets rätt till skydd mot kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning [cit. Allmän kommentar 8].

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 (2009), Barnets rätt att bli hörd [cit. Allmän kommentar 12].

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011), Barnets rätt till frihet från alla former av våld [cit. Allmän kommentar 13].

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet [cit. Allmän kommentar 14].

Brottsförebyggande rådet, Barnmisshandel. Den polisanmälda barnmisshandeln, Brå-rapport 2011:16 [cit. Brå 2011:16].

Council of Europe, Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, Council of Europe Publishing, 2011 [cit. Europarådets riktlinjer *Child-friendly justice*].

General comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard [cit. CRC/C/GC/12].

General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration [cit. CRC/C/GC/14].

Sveriges Advokatsamfund, *Regler för advokatverksamhet*, 3 uppl., 2016 [cit. Regler för advokatverksamhet 2016].

UN Economic and Social Council, Resolution 2005/20, Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime [cit. Resolution 2005/20].

UNHCR The UN Refugee Agency, UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child, 2008 [cit. UNHCR].

Åklagarmyndigheten, *Barn som vittnen i brottmål*, RättsPM 2014:3, Utvecklingscentrum Göteborg, 2014 [cit. Åklagarmyndigheten RättsPM 2014:3].

Elektroniska källor

Det svåraste som finns: Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen, Barnombudsmannen, Rapport br2006:02, Stockholm, 2006 [cit. Barnombudsmannen].

https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/systemimporter/publikationer2/detsvaraste_2006.pdf (Hämtad 2016-10-06)

Disciplinbeslut 2008. Advokat som varit förordnad som särskild företrädare för ett barn har inte med tillbörlig omsorg prövat behovet av läkarundersökning eller vidtagit någon konkret åtgärd för att obehaget för barnet skulle bli så litet som möjligt. Erinran. [cit. Disciplinbeslut 2008].

https://www.advokatsamfundet.se/globalassets/advokatsamfundet_sv/beslut-i-disciplinarenden/279855_20090626133307.pdf (Hämtad 2016-12-12)

Disciplinbeslut Advokatsamfundet 2012, Jäv. Ombud i vårdnadstvist och uppdrag som särskild företrädare för barnet. Erinran. [cit. Disciplinbeslut 2012].

https://www.advokatsamfundet.se/globalassets/advokatsamfundet_sv/beslut-i-disciplinarenden/advokaten-borde-ha-tillgodosett-klientens-onskemal-att-fa-ut-kopior-av-handlingarna-i-akten--erinran.pdf (Hämtad 2016-12-12)

Disciplinbeslut 2015, Advokat, som varit förordnad som särskild företrädare för ett barn, borde inte ha åtagit sig uppdrag som offentligt biträde och ställföreträdare för barnets syskon. Erinran. [cit. Disciplinbeslut 2015].

https://www.advokatsamfundet.se/globalassets/advokatsamfundet_sv/beslut-i-disciplinarenden/Sarskild_foretradare_off_bitr_for_syskon.pdf (Hämtad 2016-12-12)

Ärendehandbok, Särskild företrädare för barn.

http://www.dvhandbok.domstol.se/arende/avsnitt_29.htm

Bilaga 1 – Frågeformulär

Frågor till tingsrätter:

1. Hur brukar ni på X tingsrätt gå tillväga rent praktiskt vid handläggningen efter att en ansökan om särskild företrädare har inkommit?
2. Hur väljs en företrädare ut?
3. Finns det en lista med namn över aktuella företrädare och vad krävs i sådana fall för att få sitt namn uppskrivet på denna lista?
4. Gör domstolen någon prövning av lämpligheten och kompetensen på företrädaren som utses?
5. Enligt min uppfattning förordnas ofta särskilda företrädare för barn via ett interimistiskt beslut och handläggningen av ärendet blir således mer skyndsamt. Påverkar det på något vis hur och vem som utses som företrädare?

Frågor till åklagare:

1. Enligt ärendets gång (4 § Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn) är det åklagaren som ansöker om förordnande av en särskild företrädare för barn hos tingsrätten. Överensstämmer detta med hur det går till i praktiken?
2. Brukar ni som åklagare lämna önskemål på en specifik företrädare eller överlämnas detta till domstolen att hantera?
3. Gör åklagaren i ärendet någon prövning av lämpligheten eller kompetensen hos företrädaren som utses?

Frågor till Advokatsamfundet:

1. På Advokatsamfundets hemsida finns uppdragslistor för domstolsförordnanden och där kan man söka på särskilda företrädare för respektive domstol. Vad används dessa uppdragslistor till?
2. Vad krävs för att få sitt namn angivet som företrädare på listan för särskilda företrädare för barn?
3. Gör Advokatsamfundet någon kompetens eller lämplighetsprövning av personer som vill få sitt namn på listan och förordnas som särskild företrädare?